

Maróti Éva:

Római kori pecsételt kerámia Nyugat-Pannoniában

A Római Birodalom Pannonia tartományában alakult ki és főként itt terjedt el az a jellegzetes anyagscsoport, melyet a kutatás pannoniai pecsételt kerámiának nevez. Ez a leletanyag azonban nem egységes, a kerámiaanyag időben és térben — előfordulási helyük szerint — több csoportra osztható. Területileg három nagyobb egységet különíthetünk el, a dél-pannoniai, a kelet-pannoniai és a nyugat-pannoniai csoportot (1. kép).

A dél-pannoniai csoport elterjedési területe a Dráva—Száva köze, Pannonia és Moesia, a gyártó műhelyeket is itt kell keresnünk. Nagy L. Sisciában feltételez egy ilyen műhelyt, mely azonos volt a terra sigillaták gyárával (NAGY L. kézirat, 57. o.). A sigillata gyár lokalizálását a legújabb kutatás nem támasztja alá — egy tálnegatív alapján inkább Margumot tartják a gyártási helynek (GABLER 1976, 34. o. 5. j.). A leletcsoport lelőhelyei: Ljubljana (EMONA) (PLESNIČAR—GEC 1972, 176. o. 141. sír 6. edény, XXXIX. t.); Drnovo (NEVIODUNUM) (PETRU—PETRU 1978, 72. o., 81. o. XXXIV. t. 1—2., LIII. t. 4.=LXIX. t. 1. sor 2. kép); Zagreb—Stenjevec (HOFFILLER 1907a 169. o. 67. kép 9., 11—12., 170—171. o., 177. o.; GREGL 1981, 62., 96., 109. sír); Sisak (SISCIA) (NAGY L. kézirat 56—57. o., 155—156. kép, 157/1—7. kép); Dalj (TEUTOBURGIUM) (BRUKNER 1981, 76. o. 50. t. 14.); Novi Banovci (BURGENAE) (BRUKNER 1981, 76. o. 50. t. 13.); Zemun (TAURUNUM) (BRUKNER 1981, 76. o. 50. t. 8—10); Beograd (SINGIDUNUM) (BOJOVIĆ 1977, 73. o. 136—143., XII. t. 136—143.); Dolnja Lomnica (HOFFILLER 1907b, 207—208. o.; NAGY L. kézirat 54. o.).

Az edényformák közül gyakori a félgömb alakú, kissé behúzott peremű, kelta eredetű tálforma, a Drag 35—36 és a Drag 37 formák variánsai. Díszítésükre a sávos elrendezés jellemző, a rozetták és levelek sora néha fogaskarcolt sávokkal változik. A tálak színe szürke vagy vörös.

A déli csoport datálása az i. sz. I. sz. 2. felétől (GREGL 1981) a II. századig terjed (NAGY L. kézirat, 54. o. 57. o.; BRUKNER 1981, 76. o.), tehát az egyik legkorábbi csoport. Az áruk elterjedése a folyók mente, főleg a Száva menti települések.

Ennek oka valószínűleg a vízi szállítás egyszerűsége volt a szárazfölddel szemben.

A kelet-pannoniai csoport elterjedési területe főleg Kelet-Pannonia; Aquincum, Gorsium és Brigetio környéke, de a vele szomszédos Barbaricum-ba is elkerültek edényei, pl. Szlovákia területére (KOLNÍK 1958, 61—70. o.; KREKOVIC 1982, 352—353. o.) és a mai Pest megye területére (MARÓTI 1985, 123—124. o., XV. t. 10—13.).

Műhelyei valószínűleg Aquincumban voltak, de ehhez a csoporthoz sorolhatjuk még a brigetioi és a tartomány belsejében, Gorsiumban működött műhelyeket is. A csoportra jellemző a változatosság: az edényformák közül kezdetben a laposabb formák és a kelta eredetű, félgömb alakú, alacsony talpgyűrűjű tálak voltak kedveltek, melyeknek belső részén volt a díszítés. Később a „rómaiabb” formák, a Drag 37 típus variánsai lettek kedveltebbek, ezeken már a külső paláston volt a díszítés. Kezdetben színük főleg szürke, a későbbi termékeknél a vörös szín dominál. Legkorábbi műhelyei az i. sz. I. század végén már működtek, ezek belső részükön 2—4, sugarasan elhelyezett levélbéllyeggel díszített tálakat gyárthattak (PÓCZY 1952, 103. o.). Virágkora az I. sz. vége—II. sz. eleje, Traianus—Hadrianus kora (NAGY L. 1942, 257. o.), amikor az ún. „Resatus-féle” áruk készültek, melyek már rómaiak forma- és mintakincsrel rendelkeztek (PÓCZY 1952, 103. o.). A pecsételt edények gyártása a II—III. században is tovább folyik (NAGY L. 1942, 627—636. o.; PÓCZY 1952, 103. o.; PÓCZY 1956, 73—136. o.).

A nyugat-pannoniai csoport elterjedési területe Pannonia nyugati része és a vele határos Noricum keleti határvidéke, Dél-Pannonia nyugati területei — főleg a Borostyánút környéke (2. kép). Műhelyei valószínűleg Bécsben (VINDOBONA) (MÓCSY 1954, 187. o.), Szombathelyen (SAVARIA), esetleg Zalalövön (SALA) és Hosszúvölgyben (HORVÁTH 1981) lehettek. A Győrben (ARRABONA) vagy környékén feltételezett műhely (NAGY L. 1942, 258. o.; SZÓNYI 1976, 27. o.) területileg ide sorolandó, de mivel áruai még nem ismertek, így csak feltételelesen kapcsoljuk ide. Területileg szintén ebbe a csoportba tartozna Hosszúvölgy is, de a dara-

bokról oly kevés információnk van, hogy azok alapján nem tudjuk eldönteni, hogy ide sorolhatjuk-e őket.

A csoport két, jól elkülöníthető részre osztható. Az első, a korai csoport az I. sz. vége—II. sz. elejére keltezhető (MÓCSY, 1954, 187. o.; GABLER 1977, 226—227. o.). Ezek általában alacsony talpgyűrűs, félgömb alakú, kelta eredetű tálformák, belső részükön jellegzetes levéllenomattal díszítettek. Színük általában szürke.

A későbbi csoport a III. századra datálható (GABLER 1977, 228—229. o.). Színük narancsszínű vagy vörös, formájuk a Drag 37 típus magasabb oldalú, megtörő profilú variánsai, külső részükön egy vagy több sorban rozetták, levelek vagy egyéb idomok díszítik. A sorok közé gyakran elválasztó vonalat húztak.

A nyugat-pannoniai csoport lelőhelyei közül csak korai típusú darabok kerültek elő a következő településeken: Balatonyörök—Kövesmező (Kat. 1.), Csonkahegyhát—Szentiván (Kat. 2.), Donnerskirchen (Kat. 4.), Egregy (Kat. 5.), Felsőpaty (Kat. 6.), Keszthely, Felső Dobogó (Kat. 8.), Klosterneuburg (Kat. 9.), Magyarszerdahely (Kat. 10.), Ptuj (Kat. 12.), Spodnja Nova vas (Kat. 14.), Szombathely (Kat. 15.), Szöny (Kat. 16.), Varaždinske Toplice (Kat. 17.), Winden am See (Kat. 19.), Zalaszentgrót (Kat. 22.) és Deutsch Altenburg (Kat. 3.).

Korai és késői típusú anyag került elő Wien (Kat. 18.) és Zalalövő (Kat. 21.), csak késői típusú pedig Podersdorf am See (Kat. 11.), Sopron (Kat. 13.) és Wurzhofen (Kat. 20.) lelőhelyekről.

(Az itt következő katalógusban — a leletek nagy száma miatt — az anyagból csak válogatást közlünk, az itt bemutatott lelőhelyek közül Szombathely, Wien és Zalalövő leletanyaga nem teljes.)¹

KATALÓGUS

1. Balatonyörök—Kövesmező

A lelőhelyen római kori vicus leletmentését végezték el, a településnek egy II. századi és egy IV. századi periódusát lehetett elkülöníteni. „A koracsászárkori anyagból említésre méltóak az amphora töredékek, a szürke bepecsételt kerámiadarabok és a festett edénytöredékek. Feltűnően kevés a terra sigillata.” (BILKEI—MÜLLER 1980, 28. o.).

Az itt előkerült mindhárom pecsételt töredék szürke színű, nagyon kopott felületű, díszítésük alig látható. Közülük az egyik Drag 37 tál apró oldaltöredéke, talán az egyik zalalövői darabon (8. kép 6.) látható, rombusz alakú, vonalkázott felületű motívum részletével (3,5x2,3x0,4—0,5 cm). A másik darab szintén Drag 37 típusú edény perem-oldaltöredéke — talán rozetta vagy tojásszem részletével (5,9x3,0x0,5—0,7 cm). Harmadik töredékünk talpgyűrűs tál alsó részéből származik,

belsejében egy 3 részes szőlőfürt elmosódott képe (6,6x4,1x0,4—0,2 cm). (A darabok a KBM-ben vannak, leltározatlanok. Itt köszönöm meg az ásatóknak, Bilkei Irénnek és Müller Róbertnek, hogy publikálatlan anyagukat közlésre átengedték.)

2. Csonkahegyhát—Szentiván

A Csonkahegyhátról Kustánszegre vezető úttól délre, a Kislengyel patak bal partján, a mocsaras rétbe nyúló domb tetején, a középkori templom és település ásatása során egy római kori putriból került elő egy valószínűleg a nyugat-pannoniai csoport korai részébe sorolható töredék (MÜLLER 1971, 17. o. 6. lh.). „Talptöredék. Jól iszapolt anyagú, szürke színű, sötétszürke festésű edény talpgyűrűs töredéke, belső oldalán bepecsételt levéldísz és árkolt vonal. 4,3x3,6x2,5 cm” (ZGM 68.13.38. — a darab az 1980-as revíziókor megvolt, de 1984-ben nem találtuk.)

3. Deutsch Altenburg (CARNUNTUM)

A carnuntumi feltárások során előkerültek pannoniai szürke edények, de az egyéb leletanyaghoz képest aránylag csekély a publikált töredékek száma.

A légióstábor területéről két töredék ismert:

3.1. Világosszürke, jól iszapolt, fényes fekete felületű, alacsony talpgyűrűjű tál aljtöredéke. Belül többsoros fogaskarcolt koszorúban érezett, rövid száras, háromszögletű, bepecsételt levél (Tá: 9 cm). (GRÜNEWALD 1979, 32. o., 17. t. l.) 3. kép 1*

A levélhez nagyon hasonló ismertek Gorsiumból (KOCZTUR 1974, 91. o. 362. sz., 144. o. VI. t. 5. — IKM 64.167.70.; IKM 54.51.5—8. — Koczturn É. cédulája alapján).

3.2. Világosszürke, jól iszapolt, barna foltos fekete, magas talpgyűrűs tál aljtöredéke ovális, kettévágott termésre emlékeztető motívumokkal (Tá: 7 cm). (GRÜNEWALD 1979, 32. o., 17. t. 2.) 3. kép 2*.

Pontosan ugyanilyen motívummal díszített töredék ismert Zalalövőről (8. kép 9.)

A canabae leletei:

3.3. Szürke, fényes fekete bevonatú, talpgyűrűs aljtöredék, belsejében stilizált, kettős levéllel (lh: VII. épület; Tá: 7,4 cm). (GROLLER 1907, 24. o. 10 6. kép). 3. kép 3*.

Hasonló levelet ismerünk Gorsiumból, Tác—Margitteleről (IKM 64.167.6. — Koczturn É. cédulája alapján).

3.4. Világosszürke, sötétszürke felületű tál aljtöredéke, belső részén 4, szimmetrikusan elhelyezett, kerekded levéllel (lh: forum; Tá: 5,6 cm). (GROLLER 1905, 152. o. 101/4. kép; VETTERS 1970, 61. o. 10. kép). 3. kép 4*.

Hasonló darab ismert Szombathelyről (6. kép 1.) és a carnuntumi municipiumból (REINFUSS 1963, 57. o., XI. t. 7.).

3.5. Világosszürke, sötétszürke felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke. A belső rész díszítéséből két nagy, kerekded, erezett levél és három kisebb, a nagyobbak csúcsához és oldalához csatlakozó levélke maradt meg (lh: forum; Tá: 7 cm). (GROLLER 1905, 152. o. 101.5. kép; VETTERS 1970, 61. o. 10. kép). 3. kép 5*. Darabunkhoz teljesen hasonló töredék még egy ismert Carnuntumból (REINFUSS 1963, 57. o., XI. t. 8.) és egy Szombathelyről (5. kép 2.).

3.6. Világosszürke, fényes felületű, talpgyűrűs tál, belül nagy, erezett, pontozott felületű levéllel (lh: 691. parcella). A publikálók a darabot a II. századra keltezik (FARKA—GRÜNEWALD 1979, 435. o. 442. kép) 3. kép 6*.

Nagyon hasonló levélmotívum szerepel egy zalalövői töredéken négyszer (8. kép. 3.). Terra sigillatákról hasonlóan megfogalmazott levélmotívumot ismerünk (KNORR 1952, 62E t.).

A carnuntumi municipiumból is több pecsételt töredék került elő (REINFUSS 1959, 90. o. 11. sz., VII. t. 5.; 90. o. 12. sz., VII. t. 6., 74—75. o. 1/1. és 1. a kép; REINFUSS 1963, 57. o. XI. t. 7—9.).

Carnuntumból, közelebről ismeretlen lelőhelyről még 3 db pecsételt töredék ismert — Bónis É. jegyzetei alapján. Ezek közül az egyik:

3.7. Szürke színű, ólmosfényű mázú, talpgyűrűs tál aljtöredéke. Belső részén három hosszukás, erezett levélmotívum (Tá: 8 cm; Bónis É. kartonján „C L. 155.” jelzés). 3. kép 7*.

4. Donnerskirchen

4.1. A lelőhelyről származik egy világosszürke színű, barnás mázú, magas talpgyűrűjű tál fenéktöredéke. Belső részén nagy, erezett, szeldelt szélű, pontozott felületű levelek töredékei (Tá: 11 cm). (A darab őrzési helye az eisenstadti múzeum, ltsz.: 4957a. A darabot Bónis É. gyűjtése — adatai és rajza alapján közlöm: a közlés jogának átengedését itt köszönöm meg.) 3. kép 8*.

Hasonló levélmotívum Szombathelyről ismert (5. k. 6.).

5. Egregy (ma: Héviz)

Egregy község határában egy római lakóház — villa rustica — fekszik, mely az i. sz. I. sz. végére — II. sz. elejére datálható. Leletei közt egy vaszszerámot és egy pecsételt töredéket találtak (THOMAS 1964, 33. o.).

5.1. Drapposszürke, belül sötétszürke, matt, csilámos anyagú, talpgyűrűs tál aljtöredéke. Belsejében két levél maradt meg az eredetileg 4, sugarasan elhelyezett motívumból (8,9x4,8x0,6 cm). (KBM 73.115.1., régi ltsz.: 5327.).

A motívum tipikus nyugat-pannoniai díszítmény, hasonlókat ismertek Carnuntumból (3. k. 5.), Sava-riából (5. k. 2, 4.), Brigetióból (6. k. 3.) és Zalalövőről (7. k. 9., 8. k. 1—2.).

6. Felsőpaty

1955-ben Felsőpatyon, a Tanácsházától kb. 500 m-re található kavicsbányában korarómai temető maradványai kerültek felszínre. Az itt végzett leletmentés során négy urnásírt tártak fel, melyből két, belső részén pecsételéssel díszített edény töredéke került elő (MÓCSY—KISS 1957, 86. o.).

6.1. Barnásszürke, jól iszapolt anyagú, kopott fekete bevonatú, valószínűleg Drag 27 típusú tál aljtöredéke. Belsejében 2 kis ötujjú levél lenyomata (Tá: 4,6 cm, m(tör.): 3,9 cm). (SMSz 60.6.10.) 4. kép 9. Hasonló leveleket ismerünk Szombathelyről (5. k. 9.).

6.2. Barnás drapp, jól iszapolt, kopott felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke. Belső részén egy 3,4 cm átmérőjű, bekarcolt körhöz szárával befelé 6 (eredetileg 8) szabdalt szélű, erezett és pontokkal tagolt levél csatlakozik (Tá: 8 cm). (SMSz 60.6.11.) 4. kép 7.

Hasonló leveleket ismerünk Szombathelyről (SMSz 54. 187.178.) és Zalalövőről (8. k. 5.).

7. Hosszúvölgy

A Nagykanizsától kb. 6 km-re északra fekvő Hosszúvölgyön 5 fazekaskemencét tárt fel Horváth László (HORVÁTH 1981, 27. o.), melyek a „római telep II. századi fazekasnegyedéhez” tartoztak (HORVÁTH 1981, 31. o.). A kemencék közül háromban pecsételt edénytöredékek is voltak. Az 1. sz. kemence betömésében a telep hulladékanyaga volt, melyben „barna mázas pannoniai pecsételt díszű tál perem- és oldaltöredékei” (HORVÁTH 1981, 28. o.) is felbukkantak. A 2. sz. kemencében „csupán egy ... terra sigillatát utánzó mély szürke tál (30. o. 6. á. 4.) tekinthető helyi produktumnak” (HORVÁTH 1981, 28. o.). Ez a tál nagyon hasonló a Magyarszerdahelyen, a 61. sírban talált, belső részén VERUS F névbélyeggel és két levéllel pecsételt tálhoz (3. k. 15.) és egy keszthelyi edényhez (lásd következő lelőhelynél). Hasonló forma lehetett a zalalövői, kentauros gemmával bélyegzett edény is (RFZ 1976, 425. o., 426. o. 80/2. kép; ZGM 78.23.18.). A forma Aquincumban is megtalálható (NAGY L. kézirat 89. kép 2. sz.). A 4. kemence „belsejében II. sz. 1. felére keltezhető terra sigillata töredékeket, pecsételt díszű pannoniai tál aljtöredékét” (HORVÁTH 1981, 31. o.) találták.

A leletanyagban érdekesekek még a kereszt alakú fenékbélyeggel ellátott fazekak és hombárok, melyek megtalálhatók Magyarszerdahelyen, Újudvaron, Nagykanizsa—Inkey sírkápolnánál (HORVÁTH 1981, 31. o.) és Zalalövön is.

8. Keszthely, Felső Dobogó

8.1. A „Kiesgrube von Penteli Szilas” nevű lelőhelyen, római urnasírból üvegurna, vaskarperec, balsamarium, vaskés, vaslándza mellett 4 db, belső részükön levéllenyomattal díszített tál került elő (BÓNIS 1942, 262. o.; KBM régi ltsz: 5661—5664.). Az anyag elveszett, de az egyiket részletesen leírta a publikáló: téglaszín, vörös festésű tál, belsejében fogaskarcolt koszorúban bepecsételt levél (BÓNIS 1942, 159. o., XXI. t. 26., XXXII. t. 41.).

9. Klosterneuburg (CANNABIACA)

9.1. A klosterneuburgi Rathausplatz, Babenberghalle területén került elő a szürke, jól iszapolt, fényes fekete felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke. Belső részén kettős, finom fogaskarcolásokkal kialakított koszorú közepén 3 (eredetileg 4), csepp alakú, rácszott felületű, csúcsával kifelé néző toboz van (NEUGEBAUER—GRÜNEWALD 1977—78, 62. o. 11. sz., 4/11. kép). 3. kép 9*.
Ugyanez a pecsét ismert egy vindobonai darabról is (6. k. 9*—10*.).

10. Magyarszerdahely

A magyarszerdahelyi kelta és római temető több sírjából került elő pecsételt díszítésű edény.

10.1. Az 1. sz. római, hamvasztásos urnasír lelete a téglaszín, kopott vörös festésű, talpgyűrűs tál, melynek belső részén négy, egymással szembenéző elmosódott levélbélyeg van (HORVÁTH 1979, 7—8. o., V. t. 4., XLVIII. t. 12.; TGYM 72.43.9.). 3. kép 11*.

10.2. Szintén az 1. sír melléklete egy szürke, egyenesen levágott peremű tál, alján belül páros levélpecséttel (HORVÁTH 1979, 8. o., V. t. 6., XLIX. 2.; TGYM 72.43.6.). 3. kép 12*.

A levelekhez nagyon hasonló ismerünk Szombat helyről (5. k. 2.).

10.3. Az 53. sz. szórthamvas sírból származik egy barna színű, Drag 46 variáns tál, alján belül kettős levélpecséttel (HORVÁTH 1979, 37. o., XXXVII. t. 53.3., XLIX. t. 1., TGYM 76.3.2.). 3. kép 10*.

10.4. A 61. sz. római, szórthamvas sír melléklete a kissé lapított Drag 37-es formájú, szürke-téglaszín foltos tál, melynek belsejében két levélbélyeg közt VERUS F mesterjegy van (HORVÁTH 1979, 42. o., XL. t. 61/5., L. t. 2.; TGYM 76.11.3.). 3. kép 15*.

10.5. A szórványok közt volt egy barna színű válltöredék, ennek külső részén bemélyedő árkok alatt álló, ovális, eres levelek sora (HORVÁTH 1979, 45. o., XLIV. t. 12.; TGYM 76.21.2.). 3. kép 13*.

11. Podersdorf am See

11.1. A lelőhelyen felszíni leletként került elő egy szürke színű, sötétszürke felületű, jól iszapolt anyagú, Drag 37 típusú tál perem-oldaltöredéke. A perem alatt 3, lefelé fordított, vékony vonalaktól álló tojástag és két felfelé néző, apró négyszögek-ből alkotott, bepecsételt levél látható. 3. kép 14*.
A publikálók a darabot Pannoniában működő műhely által gyártott árunak tartják, az I. sz. végétől a III. sz. elejéig keltezik (FŐ 21/1982/273. o., 708. kép). Közeli párhuzamát Gorsiumból ismerjük, ahol a hosszúkás, lefelé fordított tojásszemek felfelé néző, eres levelekkel váltakoznak (BÁNKI 1975, 142., 146. o. 3/8—10.).

12. Ptuj (POETOVIO)

12.1. Pettau, Cvetko Acker lelőhelyen, a temető 16. sz. sírjából került elő egy Drag 36 típusú, világos téglaszínű, narancsvörös, fényes festésű tál (BÓNIS 1942., 22. o., 158. o.). Kihajló peremén fogaskarcolásos díszítés, belső részén planta pedis keretben HE*MPA betűk és négy, levél alakú pecsét látható (BÓNIS 1942, XXI. t. 23/6., XXXII. t. 27. a—b.). A sírban tálunkon, egy bögrén, egy másik tálon és egy csészén kívül Traianus középbronza volt (BÓNIS 1942, 257. o.).

12.2. Pettau, Oberhaidin, Marusek Acker lelőhelyen, a temető 65. sírjában egy tál és egy egyfűlű korszó mellől került elő a következő tál: Drag 35 típusú, világosbarna színű, vöröses barna, márványozott felületű edény, belsejében 1, peremén 7 pecsételt rozettával (BÓNIS 1942., 22. o., 169. o., 254. o. XX. t. 47/1., XXXII. t. 9.).

12.3. Ptuj, Zgornji Breg lelőhelyről publikáltak egy talpgyűrűs táltöredéket, melynek belső részén háromszögletű, erezett és pontozott felületű levelek vannak, ezek pontozott felületű, patkó alakú idomok végeihez csatlakoznak (MIKL 1964—65., 269. o., 277. o. 2/1—1a. t.). 4. kép 1*.

A motívumok pontos analógiáját ismerjük Zalalövőről (8. k. 8.). Zalalövön mind a levél (ZGM 78.57.11.), mind a patkó alakú idom (8. k. 6.) párhuzama külön-külön is felbukkan.

12.4. Poetovioi lelőhelyű az alábbi töredék: fényes felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke, belsejében bemélyedő körhöz 3 (eredetileg 4), pecsételt levéldísz kapcsolódik (MIKL—CURK 1976, 89. o. 2345. sz., VI. t. 4.). 4. kép 2*.

Hasonló módon — körhöz kapcsolódó, pecsételt levelekkel — díszített töredékeket ismerünk Carnuntumból (REINFUSS 1963, 57. o., XI. t. 9.), Zalalövőről (8. k. 2.) és Felsőpatyrol (4. k. 7.).

13. Sopron) SCARBANTIA)

A soproni Liszt Ferenc Múzeum gyűjteményében van egy pecsételéssel díszített edény, melynek

ismertetését és képét Nagy L. műve alapján adjuk:

13.1. „A városi múzeum csak egyetlen Stempelkerámiajú edényt őriz. Ez Drag 37 alakú nagy tál, sárgás-veres anyagú, vörös, részben lepattogzott festéssel. Disze bemélyedő vonalak közt egy fordított tojástag és egy levél váltakozásából álló benyomott díszítés. Lelőhelye a régi evangélikus temető. Kora a III. sz. első fele.” (NAGY L. kézirat 44. o. 128. kép; SLMF 55.127.24.) 4. kép 4*—5*.

14. Spodnja Nova vas

14.1. A lelőhely I—II. századra datált leletei közt volt egy világosszürke színű, talpgyűrűs tál aljtöredéke, belső részén 3, szabálytalanul elhelyezett, szív alakú, erezett, szeldelt szélű, pontozott felületű levél-lenyomattal. A tör. legn. h: 9 cm, Tá: 8,3 cm, a pecsét 3x2,5 cm. (PAHIC 1978., 223. o., T.: 8:25., T: 30.1.) 4. kép 3*.

14.2. A másik, innen származó töredék egy világosszürke, talpgyűrűs tál alja, belső részén egy hal bepecsételt képével. legn. h.: 12 cm, Tá: 7,5 cm. (PAHIC 1978, 223. o. T. 8:24.)

15. Szombathely (SAVARIA)

A római Savaria területén számos helyen került felszínre pecsételt kerámia. A leletek nagy része a nyugat-pannoniai csoport korai fázisának képviselője, de a darabok közt találunk valószínűleg Kelet-Pannóniában gyártottakat is (SMSz 54.92.2.).

A város déli részén, a Zrínyi Ilona u. 17. sz. alatt (SMSz 54.199.1.), a Rákóczi Ferenc utcában (SMSz 67. 9.146.) és az Iseum területén (SMSz 58.1.896.; 59.1.527., 778., 1022., 1048.; 62.9.255.; 66.13.11—12.; R 73.7.140.; R 73.9.1030.; R 74.2.699.); a nyugati részen az Ady téri autóbuszpályaudvar építéskor, mely régen a Kaczmarski kertészet területe volt (65.45.11.; 65.50.287.); a Járdányi Paulovics István Romkert feltárásakor (54.92.2—6.; 54.410.5.; 64.10.155—156., 158.; 66.1.180., 1618., 1879.; 71.83.1538.; 72.1.569.; 75.1.238. 654.) és a Sörház utcában a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ építkezése során (SMSz R 80.1.706.10., 2982., 3534.5., 4113., 4633.); a savariai Forum környékén, a Széchenyi utcában, a Nagy Lajos gimnázium bővítésénél (R 73.5.46.); a római kori város területén, a mai Berzsényi Dániel tér 1. (SMSz 65.2.743.) és a Kőszegi utcában épült mozi építése során (SMSz 71.1.791., 1191.) kerültek elő pecsételt töredékek.

A várostól északra elterülő korai temető sirjai a Hámán Kató úton (SMSz 50.550.104., 138., 261.); a déli temető maradványai az Eisinger telepen (püspöki téglavető) a Rumi u. 76. és Szombathely, Szöllős, Rumi u. 19. sz. alatt (SMSz 54.187.178.; 54.196.1.; 54.199.1.; 60.25.11.) kerültek elő, melyekből szintén ismertek ilyen leletek.

A római várostól nyugatra — ahol talán szintén temető lehetett — a József Attila utcában is került felszínre pecsételt töredék (SMSz 66.5.74.).

A felsoroltakon kívül több, közelebről nem ismert lelőhelyű, savariai darabot ismerünk (SMSz 54. 187.179., 277.; +2 db, ma már azonosíthatatlan töredék Bónis É. jegyzetei alapján) és még két pecsétlőt is (MNM 1861.17.).

Az alábbiakban néhány jellegzetes darabot ismertetünk a leletanyagból.

15.1. Szürke színű, jól iszapolt anyagú, kívül fénytelen, belül fényes felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke (SMSz R 80.1.2982.). Belső részén mandula alakú, stilizált termés (?) pecsételt alakja maradt meg. Ebből eredetileg 2—4 db lehetett az edényen (6,5x3,7x0,6—0,4 cm, Tá: 7,5 cm). Lh: Sörház u., MMIK építkezés 5. kép 1.

Hasonló, mandula alakú idomot ismerünk Gorsiumból, de ott a motívum belső részén nem 3, hanem 6 hosszanti vonal látható (BÁNKI 1980., 186. o. 333. sz., XIV. t. 333.).

15.2. Téglaszín, jól iszapolt anyagú, pirosra festett felületű, magas talpgyűrűjű tál aljtöredéke (SMSz R 80.1.4633.). Belső részén két stilizált, legyező alakú, pontozott felületű levél töredéke maradt meg — eredetileg valószínűleg 3 lehetett (8,9x3,6x0,9—0,8 cm, Tá: 9 cm). 5. kép 3. Lh: mint előző.

15.3. Sötétszürke színű, jól iszapolt anyagú, kívül-belül fényes fekete bevonatú, magas talpgyűrűs tál töredékei (SMSz R 73.5.46.). Külső részén, valamivel a talpgyűrű felett árkok által határolt sávban többsoros fogaskarcolás. Belső részének díszítése nagyon töredékesen maradt meg, de azért rendszere rekonstruálható: négy nagy levél volt kereszt alakban elhelyezve, ezekhez hasonló, de kisebb levelek csatlakoznak (Tá: 8,5 cm, v: 0,5—0,4 cm). 5. kép 2. Lh: Széchenyi u., Nagy L. Gimn. Darabunkhoz teljesen hasonló díszítésű töredéket ismerünk a carnuntumi canabaeból (3. k. 5*).

15.4. Világos drapposszürke, jól iszapolt, kívül matt, belül fényes fekete, talpgyűrűs tál aljtöredéke. (SMSz 71.1.1191.). Belsejében természetű, kissé elnagyoltan rajzolt, széles levél, melyből eredetileg 2—3 db lehetett (8,2x5,6x0,6—0,8 cm, Tá: 9 cm). 5. kép 4. Lh: Kőszegi u.—Mártírok tere—mozi.

A szombathelyi Hámán Kató úti (azelőtt Paragvári út) lelőhely Savaria egyik korarómai temetője (BUOCZ 1968., 66. o.; MÓCSY 1954., 167—190. o.). A temető használati ideje — az előkerült érmek alapján i. sz. 85—140 közé tehető.

15.5. A 26. számú, kettős urnasír 5. sz. melléklete egy Drag 1 formát utánzó, sárgás téglaszínű, nagyon lekopott felületű, talpgyűrűs tál, melynek belső részén fogaskarcolt koszorúban háromszög alakú pecsételt levél van (Sz: 16 cm, Tá: 7,5 cm, m: 4,5 cm). 5. kép 5. (SMSz 50.550.104.; MÓCSY

1954, 169. o., 187. o., képét lásd 176. o. 6. kép 26,5.)

15.6. A 36. számú, szórthamvas téglasírban háromlábú tál töredéke és világosbarna, tölgyfalombbal díszített diszkuszu volutás mécses volt. A síron kívül került elő egy világosszürke, vékonyfalú, fogasdiszes csésze és egy belső részén pecsételt, vörösszürke tál töredékei (SMSz 50.550.138.; MÓCSY 1954., 170. o., képét lásd 178. o. 8. kép 36,1.). A félgömb alakú, pereménél megvastagodó, talpgyűrűs tálforma kelta eredetű (MÓCSY 1954., 187. o.). A tál nyers színű, jól iszapolt, felülete nagyon lekopott. Belső részén két, szárukkal egymás felé fordított, pecsételt levél töredéke maradt meg (Sz: 14 cm, Tá: 9 cm, m: 5,3 cm). 5. kép 6. E levélhez több hasonlót ismerünk Pannonia nyugati területéről, legközelebbi párhuzama Donnerskirchenből származik (3. k. 8*).

15.7. Az 56. számú, helyben égetett urnasírban egy sötétszürke urna, fekete bögre, két vörös korsó mellett egy sötétszürke, pecsételt díszű tál volt mellékletként (SMSz 50.550.261.; MÓCSY 1954., 171. o., képe 182. o. 12. kép. 56,5.). A Drag 36 típusú, szürke, jól iszapolt tál nagyon kopott felületű, rajta fekete bevonat nyomai. A kihajló peremen két bemélyedő árok közt több sor fogaskarcolás. Belül rombusz alakú minta, ennek sarkaihoz ötszög alakú idomok csatlakoznak (Sz: 20 cm, Tá: 8 cm, m: 4 cm). 5. kép 7.

A Rumi úti korarómai temető leletei:

15.8. Szürke, jól iszapolt, kívül sötétszürke, belül fényes fekete, talpgyűrűs tál aljtöredéke (SMSz 54.196.1.). Belső részén bemélyedő körárok részlete és valószínűleg két, csúcukkal érintkező, háromszöget ábrázoló pecsételt minta töredéke maradt meg (11,4x4,1x0,3—0,6 cm, Tá: 8 cm). 5. kép 8. Lh: Eisinger telep.

Hasonló motívumot egy zalalövői darabról ismerünk (7. k. 6.).

15.9. Drag 7 típusú, jól iszapolt, szürke, kopott felületű, sötétszürke bevonatos tálka (SMSz 60.25.11.). Belső részén három kis, hullámos szélű, erezett, háromszögletű levélke van benyomva, kocsányukkal egymás felé fordulva (Sz: 12 cm, Tá: 5 cm, m: 6,8 cm). 5. kép 9. Lh: Rumi út 76.

A várostól nyugatra eső részen, talán római temetőből származó leletek:

15.10. Világosszürke, jól iszapolt, kívül matt, belül fényes fekete felületű, talpgyűrűs tál alsó részének töredéke (SMSz 66.5.74.). A fenék belül kisé kicsúcsosodik, szimmetrikusan elhelyezett, négy apró, kerek, erezett és pontozott levélke díszíti (6,9x6,2 cm, Tá: 6 cm). 6. kép 1. Lh: József Attila u. Darabunk közeli párhuzama Carnuntumból ismert (3. k. 4*).

Szombathelyi, közelebről nem ismert lelőhelyűek az alábbi darabok — egy edénytöredék és két agyagpecsétlő:

15.11. Világosszürke, jól iszapolt, kívül kopott, belül fényes, világosszürke, magas talpgyűrűs tál aljtöredéke (SMSz 54.187.179.). Belsejében többszörös körgyűrűben 4, szimmetrikusan elhelyezett, szárukkal a középpont felé forduló, lunula alakú motívum van (Tá: 8 cm). 6. kép 2.

Hasonlóan díszített töredékeket ismerünk Tokodról (MNM 57.34.14.), Szombathelyről (SMSz 54.92.4.; 65.45.11.) és Szönyből (TKDM K/1207; NAGY L. kézirat 40. o. 3. sz., 122,1. kép). A motívum eredete Nagy L. szerint a kelta lunula díszítményből, Gabler D. szerint a terra sigillatakon hasonló keretelésben megjelenő mesternevek másolásából ered (pl. OXÉ—COMFORT 1968, 209. o. 159., 182.).

15.12. Szürkésdrapp színű, hengeres agyagpecsétlő (7,6x3,6 cm, a pecsét 3,4x3,1 cm). (MNM 1861. 17.; BÓNIS 1977, 109. o. 2,8. kép, 137. o.) 6. kép 5.

15.13. Az előbbihez teljesen hasonló levél benyomására alkalmas agyagpecsétlő. Formája kissé kerekdedebb, erezete kidolgozottabb az előzőnél. A darab elveszett, képét Nagy L. kézírata alapján közöljük. (MNM 1861.17.; NAGY L. kézirat 51. o., 149. kép) 6. kép 4*.

(Az itt közölt szombathelyi darabok publikálási jogának átengedéséért P. Buocz Teréziának és Medgyes Magdolnának tartozom köszönettel.)

16. Szöny (BRIGETIO)

16.1. Szönyből, ajándékozás útján került a Nemzeti Múzeumba egy szürke színű, fényes felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke, melynek belsejében fogaskarcolt koszorúban két, talpával egymás felé forduló, szív alakú levél van (MNM 78/1983.1.; MÓCSY 1974, 24a tábla). 6. kép 3.

A levelek tipikusan nyugat-pannoniai formák, a Borostyán út menti településeken terjedtek el Vindobonától Spodja Nova vas-ig. E darab is nyugat-pannoniai gyártmány, mely vagy kereskedelmi úton került Brigetioba vagy a leltárkönyv lelőhelymegjelölése nem megbízható. Amennyiben valóban Szöny a lelőhely, úgy e levéltípusnak ez a legkeletibb előfordulása.

17. Varaždinske Toplice (AQUAE IASIAE)

A római település leletei közt volt egy pecsételt töredék is:

17.1. Téglaszín, fényes narancsszín felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke. Belső részén többsoros, fogaskarcolt koszorúban két, szív alakú levélpecsét, ezekből eredetileg 3 lehetett a tálon. A darab II. századi rétegből származik. (VIKIC—BELANČIĆ 1972—73., 98. o. 4., XIV. t. 1.) 4. kép 8*.

18. Wien (VINDOBONA)

A római kori Bécs, Vindobona keramikus anyagában aránylag szép számmal van képviselve az ún. pannoniai pecsételt kerámia. A leletanyag zöme a nyugat-pannoniai típus korai csoportjába sorolható: belső részükön természetű növényi motívummal díszített, lapos, vagy félgömb alakú, szürke vagy vörös színű tálak töredékei. A Drag 37 típusú, külső oldalukon álló levelek sorával díszített tálak a későbbi csoportba tartoznak.

Ismeretes a lelőhelyről egy pecsételő is, melyet talán pecsételt edények előállításához használhattak. Az előkerült pecsételő és a sok kemence alapján Nagy L. feltételezi korai edényeink helyi gyártását: „Az eddig ismert vindobonai edénytöredékek olyan jellegzetes, azonos formákat mutatnak, s a díszítésben is annyi a rokonság, hogy az egész anyag egy helyi gyárból származik. Díszítésben rokonságban vannak a stenjevaci darabokkal, de a formák már a nyugati terra sigillaták formáit utánozzák, különösen a Drag 27-nek a szétnyomott formája jellegzetes, s más pannoniai gyárból nem ismerem. Korukat Nowotny a Kr. u. I. sz. első felébe helyezi (Nowotny, XV. BRGK 1923/24. S. 150., Uő. Wiener Prehist. Zeitschr. 14., 1927. S. 130.), de ez túl korai. Ennek ellentmond a pannoniai pontosabban datálható emlékenyanyag is. Amennyire az ásatások jelentéseiben közölt emlékenyanyag után ítélnék, ezek kora a Kr. u. 80—140 évek közé esik. Pontosabb korhatározást a további ásatások rétegeinek elválasztása és a civilváros égetett sírjainak várható leletei fognak adni.” (NAGY L. kézirat 50. o.).

A leletanyag rétegek szerint való teljes közlése azóta sem történt meg. Az 1977-es kiállítás katalógusában Gabler D. ismertette — képek nélkül — a pecsételt darabokat is (GABLER 1977, 226—228. o.). Jelen ismertetésem alapjául ez a közlés és Gabler D. rajzai, Nagy L. Resatus kézírata (NAGY L. kézirat 46—50. o.) és Bónis É. 1940-es években készült rajzai és feljegyzései szolgálnak — szíves segítségüket ezúton köszönöm.

A legtöbb korai, I. sz. végére—II. sz. elejére keltezhető darab Vindobona polgárvárosa területéről származik:

18.1. Félgömb alakú tál, szürke színű, barnás-fekete, fényes bevonattal, külső felén két fogaskarcolt zóna. Belsejében, fogaskarcolt koszorúban 3 kerekded, szeldelt szélű levél (Sz: 24,4 cm, Tá: 8,3 cm, m: 11 cm). Dat.: II. sz. 1. fele (HMW Inv. Nr. MV 58.; KENNER 1909, 81b. o., 41d. kép; NAGY L. kézirat 48. o. 17. sz., 143. kép; GABLER 1977, 227. o. K 171.) 6. kép 8*. Lh: III. Aspangstrasse 96.

18.2. Fényes fekete bevonatú edény aljtöredéke, fogaskarcolt gyűrűben M*ER névbélyeggel. Dat.: I. sz. vége—II. sz. 1. fele (HMW Inv. Nr. MV 9660; GABLER 1977, 227. o. K 175). Lh: III. Rennweg.

18.3. Félgömb alakú tál aljtöredéke, belső részen ezezt, pontokkal díszített felületű levél lenyomata. Sárgás agyag, narancsvörös bevonattal. Dat.: I. sz. vége—II. sz. 1. fele (HMW Inv. Nr. MV 1946; NAGY L. kézirat 49. o. 23. sz., 148. kép; GABLER 1977., 227. o. K 163) 7. kép 1*. Lh: III. Rennweg.

18.4. Lapos, Drag 27-re emlékeztető tál, belsejében lándzsa alakú levélenyomattal (Sz: 19,2 cm, Tá: 7,5 cm, m: 4,7 cm). Világosszürke színű. Dat.: I. sz. vége—II. sz. 1. fele (HMW Inv. Nr. MV 918; NAGY L. kézirat 48. o. 14. sz., 141. kép; GABLER 1977., 227. o. K 167) 6. kép 7*. Lh: III. Rennweg 60—62.

18.5. Világosszürke anyagú, sötétszürke, fényes felületű tál aljtöredéke, belsejében 3 db, szárával a középpont felé forduló levélcsoport (Tá: 9 cm). Dat.: I. sz. vége—II. sz. 1. fele (HMW Inv. Nr. MV 9659; KENNER 1909, 81b. o., 41d. kép; NAGY L. kézirat 48. o. 16. sz., 142. kép; GABLER 1977., 227. o. K 172) 6. kép 12. Lh.: III. Rennweg 92—102.

18.6. Szürke, fekete bevonatos, félgömb alakú, talpgyűrűs tál aljtöredéke, belsejében fogaskarcolt koszorúban rövid szárú, 3 ágú, ezezt levél. Dat.: I. sz. vége—II. sz. 1. fele (HMW Inv. Nr. MV 1386; NAGY L. kézirat 47. o. 9. sz., 137. kép; GABLER 1977., 227. o. K 164) 6. kép 11. Lh: III. Rennweg 94—102.

18.7. Hosszúkás alakú, barna színű agyagpecsételő, kiszélesedő végén természetű levél képe (h: 5 cm, sz.: 3 cm). (HMW Inv. Nr. MV 1380; KENNER 1911., 144b. o., 39. kép; NAGY L. kézirat 50. o.; GABLER 1977., 226. o. K 156) 6. kép 6*. Lh: III. Aspangstrasse.

Korai darabok a tábor területéről:

18.8. Drag 36 típusú, vörösre festett tál. Belsejében fogaskarcolt koszorúban ezezt, hegyes, lándzsa alakú levél — csúcánál hasonló, de kisebb levelek állnak fordított irányban. Száránál két 3 ágú szőlőfürt (Sz: 18,5 cm, Tá: 8,2 cm, m: 4,1 cm). Dat.: II. század 1—2. harmada (HMW Inv. Nr. MV 9658; GABLER 1977., 227. o. K 170) 7. kép 2. Lh: I. Am Hof 14.

18.9. Drag 36 formájú, szürke anyagú, fekete bevonatos tál. Belül kettős körben négy, csepp alakú fenyőtoboz volt bepecsételve (Sz: 17,2 cm, Tá: 8,6 cm, m: 4,6 cm). (HMW Inv. Nr. 2073; NAGY L. kézirat 49. o. 21. sz., 146. kép). 6. kép 9*—10*. Lh: I. Am Hof 14. Pontosán ugyanilyen díszítésű darabot ismerünk Klosterneuburgból. csak ott fogaskarcolt koszorú kereteli a tobozokat (3. kép 9*).

Korai darabok a canabae-ból:

18.10. Sárgás anyagú, barnára festett, félgömb alakú tál aljtöredéke, belsejét a Nyugat-Pannóniában gyakori, szeldelt szélű levél egyik variánsa

díszítette. Dat.: I. sz. vége—II. sz. 1. fele (HMW Inv. Nr. MV 22.290; GABLER 1977., 226. o. K 160) 7. kép 5. Lh.: I. Spiegelgasse 15.

18.11. Barnára festett, fényes felületű tál aljtöredéke. Belsejének pecsételt díszítése: ovális idom csúcsaihoz hegyes, lándzsa alakú levélkék csatlakoznak, oldalaihoz pedig nagy, hétrészes levelek (Tá: 8,5 cm). Dat.: I. sz. vége—II. sz. 1. fele (HMW Inv. Nr. MV 22.692/a; GABLER 1977., 227. o. K 173) 7. kép 3. Lh.: I. Plankengasse 4.—Spiegelgasse 17.

Vindobonai, közelebről ismeretlen lelőhelyű darabok:

18.12. Félgömb alakú, talpgyűrűs, szürke, fényes fekete bevonatos tál. Külső részén két sávban fogaskarcolás, belül fogaskarcolt koszorúban háromrészes, erezett, nagy levél (Szá: 23 cm, Tá: 9,3 cm, m: 9,2 cm). Dat.: II. sz. (HMW Inv. Nr. MV 59; NAGY L. kézirat 48. o. 13. sz., 140. kép; GABLER 1977., 226. o. K 157) 7. kép 6*.

18.13. Szürke anyagú, belül szürkés ezüst, kívül fényes fekete bevonatos, talpgyűrűs tál aljtöredéke. Belső részének díszítéséből egy nagy, erezett, szeldelt szélű levél maradt meg — a díszítés eredetileg 4 levélből állhatott. (HMW Inv. Nr. 62; NAGY L. kézirat 49. o. 24. sz., 149. kép; GABLER 1977., 226—227. o. K 161) 7. kép 4. Dat.: I. sz. vége—II. sz. eleje.

A nyugat-pannoniai csoport késői fázisába tartoznak a III. századra datált darabok a civilvárosból:

18.14. Drapp színű, Drag 37 tál apró oldaltöredéke. Díszítése: fogaskarcolt sáv alatt álló, hosszúság, erezett levelek sora (4,4x2,7 cm). Dat.: III. sz. (HMW Inv. Nr. MV 9962; GABLER 1977., 228. o. K 178) 7. kép 8. Lh.: III. Fasangasse.

Hasonló díszítésű töredékeket ismerünk még Vindobonából és Gorsiumból (KOCZTUR 1974., 79. o. 83. sz., 145. o. VII. t. 16.—IKM 62.59.8.; IKM 62.143.2., 64.92.7., 64.126.6. — Kocztur É. anyaga).

18.15. Világos vörös színű, fényes vörösbarna bevonatos, Drag 37 tál töredéke. Díszítése: fogaskarcolt sávok közt hosszúság, álló, erezett levelek sora (Szá: 18 cm). Dat.: III. sz. (HMW Inv. Nr. MV 1360; NAGY L. kézirat 46. o. 2. sz., 130. kép; GABLER 1977., 228. o. K 177) 7. kép 10. Lh.: III. Rennweg.

Egy késői darabunk van a canabae-ból:

18.16. Szürke anyagú, fekete, fényes bevonatú, Drag 37 tál. A perem alatti széles, sima zóna után fogaskarcolt sávok közt hosszúság, álló, erezett levelek kettős sora (Szá: 24 cm). Dat.: valószínűleg III. sz. (HMW Inv. Nr. MV 21.906; NAGY L. kézirat 46. o. 1. sz., 129. kép; GABLER 1977., 229. o. K 179) 7. kép 7. Lh.: I. Augustinerstrasse.

19. Winden am See

A lelőhelyen feltárt római villa leletanyagában volt egy pecsételéssel díszített tál töredéke is:

19.1. Szürke színű, félgömb alakú mély tál, belső részén három, kocányával kis körhöz csatlakozó levél töredéke. A darabot az analógiák alapján — Vindobona, Carnuntum, Aquincum — a szerző a II. sz. 1. felére keltezi (SARIA 1951., 41. o.). 4. kép 6*.

20. Wurzhofen

A wurzhofeni nagykiterjedésű germán telep leletei közt találtak egy pecsételéssel díszített, provinciális gyártmányú cseréptöredéket:

20.1. A valószínűleg Drag 37 formájú tál kis oldaltöredékén pecsételt rozetta részlete maradt meg. A publikálók a leletet a II. sz.—III. sz. 1. felére keltezik (FŐ 17/1978./359—361. o., 361. o. 397. kép).

21. Zalalövő (SALLA)

Zalalövő, a római kori Salla municipium területén 1973 óta folynak a feltárások a község belterületén, a Zala északi partján Mócsy András, majd Redő Ferenc vezetésével.

A területen a legkorábbiak az I. sz. elejéről származó településnyomok és a korai, két periódusú katonai táborra utaló fabarakkok és árokrendszerek. Az I—II. sz. fordulóján falusias település lehetett itt, a II. századi paticsfalas cölöpházak pusztulása a markomann háborúk korára tehető. A III. századból kőház és út maradványait, a IV. századból egy nagy középület — villa publica — részleteit tárták fel (RégFüz I. 27. (1974) —; ArchÉrt 101 (1977) —; AAH 27 (1975) —).

Az itt előkerült, mintegy 90 edényhez tartozó pecsételt töredék közt megtalálhatóak a nyugat-pannoniai leletcsoport korai és késői fázisába tartozó darabok is. A legkorábbi csoportot a belső részükön díszített, általában szürke színű tálak alkotják (MARÓTI 1987).

21.1. Világosszürke, belül fényes felületű, talpgyűrűs tál töredéke. Belsejében két, csúcsával érintkező háromszög, ezek szabad csúcsaihoz 1—1 erezett, pontozott, szív alakú levél csatlakozik (11,8x7,2 cm, Tá: 8,5 cm), (ZGM 78.25.23.; RFZ 1976., 423. o. 3. sz., 426. o. 80/1. a—b kép; MARÓTI 1987, 22. o. I. sz., I. t. 1.) 7. kép 9.

21.2. Sötétszürke, belül fényes, kívül matt felületű, lapított félgömb alakú, talpgyűrűs tál. Belül az előző darabon láthatóhoz hasonló, 3 db levelmotívum — a levelek csúcsaihoz félhold alakú idomok csatlakoznak (Szá: 20,5 cm, Tá: 8,4 cm, m: 7,3 cm). (ZGM leltározatlan; MARÓTI 1987, 22. o. III., I. t. 2.) 8. kép 1.

21.3. Barnás színű, belül fényes fekete felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke. Diszítése: négy, kocsányával körhöz csatlakozó, szív alakú, erezett, pontozott, pecsételt levél (8,2x7,0x0,6 cm, Tá: 7,5 cm). (ZGM leltározatlan; MARÓTI 1987, 22. o. IX., II. t. 4.) 8. kép 2.

21.4. Barnásszürke, réteges törésfelületű, rozszul égetett, belül fényes sötétszürke, talpgyűrűs tál aljtöredéke. Diszítése körre pecsételt, durva kidolgozású, szív alakú levelekből állt (8,4x5,2x0,9—0,6 cm; 7,3x4,1x0,9—0,6 cm, Tá: 9 cm). (ZGM 79.179.2.; MARÓTI 1987, 22. o. XIII., TI. t. 5.) 8. kép 4.

21.5. Világosszürke, nagyon kopott felületű, kavicsos anyagú, alacsony talpgyűrűs tál töredéke. Belül négy, szimmetrikusan elhelyezett, pontozott felületű négy levél részlete maradt meg (8,3x5,8x0,6—0,9 cm, Tá: 7 cm). (ZGM leltározatlan; MARÓTI 1987, 23. o. XVIII., III. t. 2.) 8. kép 3. Ugyanilyen levélmotívum ismert Carnuntumból (3. kép 6.).

21.6. Szürke színű, belül fényes fekete felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke 3 erezett, pontozott, karélyos szélű, pecsételt levéldísszel (8,0x4,4x0,5—0,7 cm). (ZGM leltározatlan; MARÓTI 1987, 23. o. XX., IV. tábla 2.) 8. kép 5.

Hasonló motívummal díszített darabok ismertek Felsőpatyról (4. k. 7.) és Szombathelyről (SMSz 54.187.178.).

21.7. Sötétszürke, belül fényes felületű, talpgyűrűs tál töredékei. Belső részén 3, szimmetrikusan elhelyezett, természetű, a vindobonai pecsételő motívumára hasonlító levélminta (9,8x7,9x0,6 és 8,4x4,6x0,5—0,6 cm, Tá: 9 cm). (ZGM leltározatlan; MARÓTI 1987, 23. o. XIX., III. t. 4.) 8. kép 7.

21.8. Világosszürke, fényes felületű, talpgyűrűs tál aljtöredéke, belül 3 db C alakú, pontozott idomhoz csatlakozó levéldísszel (12,1x9,2 cm, Tá: 8,5 cm). (ZGM 78.25.23.; RFZ 1976., 423. o. 4. sz., 424. o. 79/3. kép; MARÓTI 1987, 23. o. XXIV., III. t. 5.) 8. kép 8.

Azonos díszítésű darab ismert Poetovioból (4. k. 1.).

21.9. Vörösesbarna színű, belül fényes fekete felületű, magas talpgyűrűs tál aljtöredéke. Belső részén levelekből, rozettákból, patkókból és rombusz alakú motívumból komponált minta (7,7x4,6x0,6—0,7 cm, Tá: 7 cm). (ZGM leltározatlan; MARÓTI 1987, 23. o. XXVII., IV. t. 4.) 8. kép 6.

21.10. Világosszürke, kopott felületű, apró kavicsos anyagú, talpgyűrűs tál aljtöredéke, belsejében ovális, kettévágott termésre emlékeztető motívumok szabálytalan elhelyezésben (10,0x4,9x0,5—0,4 cm, Tá: 8,5 cm). (ZGM 76.30.188.; RFZ 1974., 174. o., 175. o. 26/1. kép; MARÓTI 1987, 24. o. XXXI., IV. t. 3.) 8. kép 9.

A következő csoportba tartozó edények általában Drag 37 formájúak, világosszürke színűek,

külső oldalukon a terra sigillatákról átvett, ívek-ből és rozettákból képzett motívumokkal vagy tojásszemek soraival díszítettek.

21.11. Világosszürke, fényes, kívül sötétszürke, Drag 37 tál töredékei. Külső oldalán apró kockák kettős sorából álló, ívelt idomokban levő rozetták díszítik (Szá: 19 cm). (ZGM 78.50.1., 79.312.1.) 9. kép 1.

21.12. Szürke, apró kavicsos anyagú, fényes fekete felületű, Drag 37 típusú tál töredékei. Díszítése ívelt és hozzacsatlakozó függőleges, alsó részén kétfelé váló idom, az ívelt részben rombusz alakú pecsét (13,3x8,0x1,0—0,8 és 9,0x6,1x0,7—0,5 cm, Szá: 25 cm). (ZGM 78.16.3.) 9. kép 2.

21.13. Világosszürke, fényes felületű, Drag 37 típusú tál töredékei. A perem alatt sima rész, árkolás, majd tojástagok sora után hosszúkás idomok, ezután újra tojásszemek következnek (Szá: 19 cm, Tá: 8 cm). (ZGM leltározatlan) 9. kép 3. Hasonló motívum ismert terra sigillatáról (MÜLLER 1979., 97. o. 8., 97. o. 7. t. 8.) és vele rokon motívumok sora látható tojásfüzér alatt egy másik terra sigillatán (RICKEN 1948., 225. t. 6F. 8F).

A lelőhelyen előkerült, legkésőbbi darabok a Drag 37 forma megtörő profilú, gömbölyödő hasú változatai. Színük általában narancsszín, díszítésük geometrikus vagy növényi eredetű motívumok egymástól árkokkal elválasztott soraiból áll. A motívumok elhelyezése mellett maguk a motívumok is rokonságot mutatnak a daciai Maroskeresztúr (Bónis É. gyűjtése alapján: MARÓTI 1986., III. t.) és Porolissum (GUDEA 1982., 167—208. o.) anyagával.

21.14. Téglaszín, fényes narancspiros festésű, Drag 37 tál töredékei. Díszítése zónákban elhelyezett ívelt idomok és rozetták sora (Szá: 18 cm). (ZGM leltározatlan) 9. kép 4.

21.15. Téglaszín, fényes, fakó világospiros, Drag 37 var. tál töredéke sorosan elhelyezett háromrészes levelekkel, rombusz- és kör alakú idomokkal (14,2x9,6x0,9—0,5 cm). (ZGM leltározatlan) 10. kép 1.

21.16. Téglaszín, fényes narancspiros festésű tál töredéke sávokba rendezett, stilizált motívumokkal (7,7x5,9x0,9—0,7 cm), (ZGM leltározatlan) 10. kép 2.

21.17. Téglaszín, fényes világospiros festésű tál oldaltöredékei árkolással elválasztott sávokba rendezett stilizált motívumokkal (8,1x4,5x0,8 és 3,6x3,1x0,8 cm). (ZGM leltározatlan) 10. kép 3.

21.18. Téglaszín, piros festésű, Drag 37 tál oldaltöredéke sorokba rendezett levelekkel, ívelt és kör alakú díszekkel (10,1x9,3x0,8—0,7 cm). (ZGM leltározatlan) 10. kép 4.

21.19. Világos téglaszín, fényes, fakó narancsszín felületű, Drag 37 var. tál töredéke sávokban elhelyezett stilizált motívumokkal (13,7x9,3x0,7—0,6 cm, Szá: 22 cm). (ZGM leltározatlan) 10. kép 5.

21.20. Téglasszín, fényes világospiros festésű, mély tál oldaltöredékei sávokba rendezett, stilizált ornamensekkel (6,4x3,4x0,7 és 5,5x4,3x0,8—0,7 cm). (ZGM leltározatlan) 10. kép 6.

22. Zalaszentgrót—Kisszentgrót

A kisszentgróti templomtól mintegy 150 m-re, a Szabadság u. 20. sz. alatt, Horváth J. telkén földmunkák során korarómai leletek, köztük terra sigillaták és egy pecsételt töredék került elő (MÜL-

LER 1976., 63. o., 46. o. 7. kép, a leletek: ZGM 60.52.1—10.).

22.1. „Egy szürke terra sigillata-utánzat fenék-töredéke a rövid, kifelé álló csótalppal, a fenék belső oldalán pedig kör alakú, virágszerű pecsételt bélyeggel” (MÜLLER 1976., 63. o., 46. o. 7. kép 14.). A darabot a szerző a II. századra keltezi (MÜLLER 1976., 64. o.). A rozetta — a rajz alapján — hasonlít az egyik zalalövői motívumhoz (8. k. 6. és ZGM 79.160.1., 79.166.2.).

Maróti Éva

JEGYZET

¹ A táblákon *-gal jelölt ábrák mások által készített vázlatok vagy publikációk alapján készültek, így a darabok méretét nem tudtam feltüntetni.

IRODALOM

- BÁNKI 1975 Zsuzsanna Bánki: *Terra Sigillata Werkstatt in Gorsium*. ArhVest 26/1975/138—147.
- BÁNKI 1980 Zsuzsanna Bánki: *Forschungen in Gorsium im 1977/78*. Alba Regia 18/1980/177—190., 193—206., 209—264.
- BILKEI—MÜLLER 1980 Bilkei Irén—Müller Róbert: *Balatongyörök—Kövesmező*. RégFüz I. 33/1980/28.
- BOJOVIĆ 1977 Dragoljub Bojović: *Rimska keramika Singidunuma*. Beograd, 1977.
- BÓNIS 1942 Bónis Éva: *A császárkori edényművesség termékei Pannoniában*. DissPann II. 20. Budapest, 1942.
- BÓNIS 1977 Éva B. Bónis: *Das Töpferviertel „Gerhát” von Brigetio*. FA 30/1979/99—155.
- BRUKNER 1981 Olga Brukner: *Rimska keramika u Jugoslavenskom delu provincije donje Pannonije*. Beograd, 1981.
- BUOCZ 1968 P. Buocz Terézia: *Savaria topográfiája*. Szombathely, 1968.
- FARKA—GRÜNEWALD 1979 Christa Farka—Mathilde Grünewald: *Bad Deutsch Altenburg*. FŐ 18/1979/435.
- GABLER 1976 Gabler Dénes: *Importált reliefdíszű sigillaták és pannoniai utánzataik*. ArchÉrt. 103/1976 34—51.
- GABLER 1977 Dénes Gabler: *Die Keramik von Vindobona*. Vindobona. Die Römer im Wiener Raum. 52. Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien. 118—136. Wien, 1977.
- GREGL 1981 Zoran Gregl: *La necropole Romaine a Zagreb—Stenjevec*. Societe Archéologique Croate, 1981.
- GROLLER 1905 Max von Groller: *Übersicht der im Jahre 1903 ausgeführten Grabungen*. III. Grabungen in der Zivilstadt (Carnuntum). RLiÖ 6/1905/113—154.
- GROLLER 1907 Max von Groller: *Übersicht der im Jahre 1905 ausgeführten Grabungen*. Die Grabungen in Carnuntum. RLiÖ 8/1907 5—112.
- GRÜNEWALD 1979 Mathilde Grünewald: *Die Gafässkeramik des Logionslagers von Carnuntum*. Grabungen 1968—1974. RLiÖ 29/1979.
- GUDEA 1982 Nicolae Gudea: *Die Stempelgefäße vom Porolissum*. Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta 21/22. (Apud Rauracos 1982) 167—208.
- HOFFILLER 1907a Viktor Hoffiller: *Predmeti iz rimskoga groblja u Stenjevcu*. VHAD N. S. 8/1903 4/1907. 166—178.
- HOFFILLER 1907b Viktor Hoffiller: *Otkrice rimskoga groba u Dolnjoj Lomnici kod Velike Gorice*. VHAD N. S. 8/1903 4/1907/207—208.
- HORVÁTH 1979 Horváth László: *A magyarszerdahelyi kelta és római temető*. ZGY 14/1979.

- HORVÁTH 1981 Horváth László: *A hosszúvölgyi római fazekaskemencék. Iparrégészet—Ége-tökemencék. Veszprém, 1981. 27—31.*
- KENNER 1909 Friedrich Kenner: *Vindobona. JfA 3/1909 35—85.*
- KENNER 1911 Friedrich Kenner: *Römische Funde in Wien 1908—1910. JfA 5/1911/107—162.*
- KNORR 1952 Robert Knorr: *TS—Gefäße der ersten Jahrhunderts mit Töpfernamen. Stuttgart, 1952.*
- KOCZTUR 1974 Éva Kocztur: *Ausgrabungen in südlichen Stadtviertel von Gorsium (Tác—Margit-telep). Alba Regia 13. 1972/1974/69—148.*
- KOLNÍK 1958 Titus Kolník: *Die pannonische Keramik mit Stempelverzierung und ihre Einflüsse in der Slowakei. Epitymbion Roman Haken. Pragae, 1958. 61—70. o., XII—XIII. t.*
- KREKOVIČ 1981 Eduard Krekovič: *Rimska importovana keramika na Slovensku. SIA 29/2/1981 341—372.*
- MARÓTI 1985 Maróti Éva: *Római kori pecsételt díszü edénytöredékek Pest megyéből. StudCom 17/1985/97—157.*
- MARÓTI 1986 Maróti Éva: *Pannoniai pecsételt kerámia. Bölcsészdoktori disszertáció 1986. Kézirat az ELTE Régészeti Tanszékén.*
- MARÓTI 1987 Maróti Éva: *Pecsételt római kerámia Zalalövőről. ZGY 26/1987/21—36.*
- MIKL 1964—65 Iva Mikl: *K topografiji rimske mestne centri na današnjem Zgornjem Bregu v Ptujju. ArhVest 15—16/1964—65/259—282.*
- MIKL—CURK 1976 Iva Mikl—Curk: *Poetovio I. Ljubljana, 1976.*
- MÓCSY 1954 Mócsy András: *Korarámai sírok Szombathelyről. ArchÉrt 81/1954/167—191.*
- MÓCSY 1974 András Mócsy: *Pannonia and Upper Moesia. London—Boston, 1974.*
- MÓCSY—KISS 1957 Mócsy András—Kiss Ákos: *Felsőpaty. ArchÉrt 84/1957/86.*
- MÜLLER 1971 Müller Róbert: *Régészeti terepbejárások a göcseji „szemek” vidékén és településtörténeti tanulságaik. Zalaegerszeg, 1971.*
- MÜLLER 1976 Müller Róbert: *Római-kori leletek Zalaszentgrótról. ZGY 6/1976/33—68.*
- MÜLLER 1979 Gustav Müller: *Durnomagus — Das römische Dormagen. Köln, 1979.*
- NAGY L. 1942 Nagy Lajos: *A római kor. Budapest Története I/1942.*
- NAGY L. kézirat Nagy Lajos: *Resatus. Kézirat (német és magyar nyelven + illusztrációk + cédulák) a BTM Régészeti Adattárában, a H. 195—79. ltsz. alatt.*
- NEUGEBAUER—GRÜNEWALD 1977—78. J.-W. Neugebauer—M. Grünwald: *Römische Siedlungsfunde aus Klosterneuburg, Pol. Bez. Wien—Umgebung. RÖ 5/6/1977—78.47—82.*
- OXÉ—COMFORT 1968 August Oxé—Howard Comfort: *Corpus Vasorum Arretinorum. A Catalogue of the Signatures, Shapes and Chronology of Italian Sigillata. Bonn, 1968.*
- PAHIČ 1978 Stanko Pahič: *Najdbe z rimske ceste Slovenska Bistrica—Pragersko. (Funde aus dem Römerstrassenbereich Slovenska Bistrica—Pragersko) ArhVest 29/1987/129—289.*
- PETRU—PETRU 1978 Sonja Petru—Peter Petru: *Neviodunum. (Drnovo pri Krškem). Ljubljana, 1978.*
- PLESNIČAR—GEC 1972 Ljudmila Plesničar—Gec: *Severno Emonsko grobisce (The northern necropolis of Emona). Ljubljana, 1972.*
- PÓCZY 1952 Sz. Póczy Klára: *Festett állatalakos edények Aquincumban. ArchÉrt 79/1952/99—107.*
- PÓCZY 1956 Sz. K. Póczy: *Die Töpferwerkstätten von Aquincum. AAH 7/1956 73—136.*
- REINFUSS 1959 Gudrun Reinfuss: *Die Keramik der Jahre 1958/59. CarnJb 5/1959/74—99.*
- REINFUSS 1963 Gudrun Reinfuss: *Funde Palastruine 1961—62. CarnJb 7/1961—62 1963/39—61.*
- RICKEN 1948 Heinrich Ricken: *Die Bilderschüsseln der römischen Töpfer von Rheinzabern (Tafelband). Speyer 1948.*
- SARIA 1951 Balduin Saria: *Der römische Gutshof von Winden am See. Burgenländische Forschungen, Heft 13. Eisenstadt, 1951.*
- SZÖNYI 1976 Szőnyi Eszter: *A győri „Homokgödri” római kori temető. Arrabona 18/1976/5—37.*
- THOMAS 1964 Edith B. Thomas: *Römische Villen in Pannonien. Budapest, 1964.*
- VETTERS 1970 Hermann Vettters: *Zum Problem der Kontinuität im niederösterreichischen Limesgebiet. JLNÖ 38 1970 48—75.*
- VIKÍČ—BELANČIĆ 1972—73 Branka Vikič—Belančić: *Prilog istraživanju antičkog naseobinskog kompleksa u Varaždinskim Toplicam. Vjesnik Arheoloskog Muzeja u Zagrebu 3. ser Sv. 6—7/1972—73, 75—132.*

AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae	StudCom	Studia Comitatus
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő	VHAD	Vjesnik Hrvatskog Archeološkog Društva
ArchVest	Archeološki Vestnik	ZGY	Zalai Gyűjtemény
CarnJb	Carnuntum Jahrbuch	HMW	Historisches Museum der Stadt Wien
DissPann	Dissertationes Pannonicae	IKM	István király Múzeum, Székesfehérvár
FA	Folia Archaeologica	KBM	Keszthely, Balaton Múzeum
FÖ	Fundberichte aus Österreich	MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
JfA	Jahrbuch für Altertumskunde	SLFM	Soproni Liszt Ferenc Múzeum
JLNÖ	Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich	SMSz	Savaria Múzeum, Szombathely
RégFüz	Régészeti Füzetek	TGYM	Thury György Múzeum, Nagykanizsa
RFZ	Römische Forschungen in Zala-lövő	TKDM	Tatai Kuny Domokos Múzeum
RLiÖ	Der Römische Limes in Österreich	ZGM	Zalaegerszeg, Göcsej Múzeum
RÖ	Römisches Österreich		
SIA	Slovenská Archeologia		

Römerzeitliche gestempelte Keramik in Westpannonien

Auszug

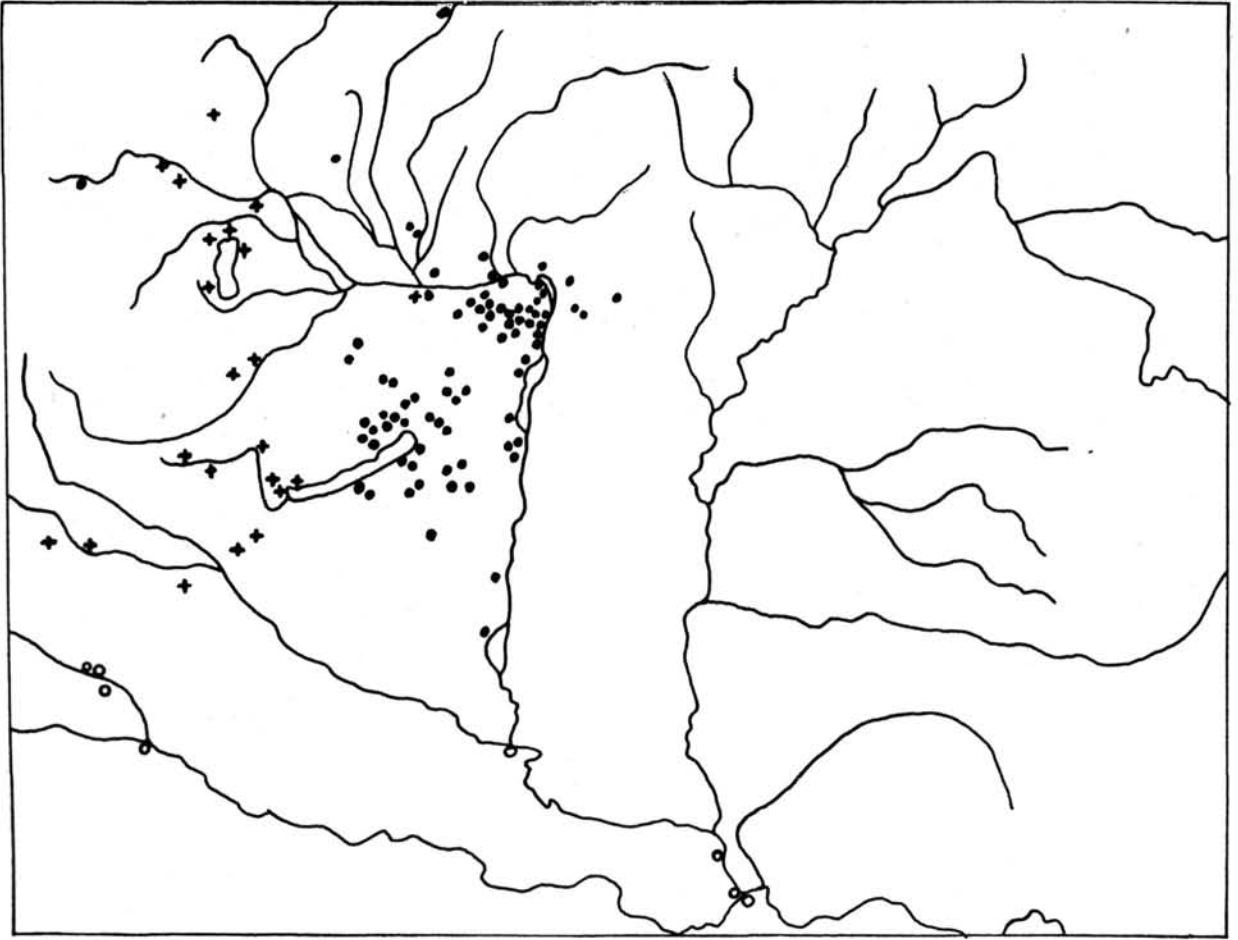
In der Provinz Pannonien des Römischen Reiches bildete sich die charakteristische Fundgruppe heraus, die sich hauptsächlich hier verbreitete und die von den Forschern gestempelte pannonische Keramik genannt wurde. Dieses Fundmaterial ist aber nicht einheitlich. Es kann zeitlich und räumlich — nach dem Ort des Vorkommens — mehreren Gruppen zugeordnet werden. Räumlich kann man drei größere Einheiten, die süd-, die ost- und die westpannonische Gruppe (Abb. 1) unterscheiden.

Das Verbreitungsgebiet der südpannonischen Gruppe war das Drau-Sau-Zwischenstromland, Pannonien und Moesien. Auch die Werkstätten dürften hier fungiert haben: L. Nagy nimmt in Siscia eine Werkstatt an, die seiner Meinung nach mit der Werkstatt der Terra Sigillaten identisch war (L. NAGY, Manuskript, S. 57). Nach den neuesten Forschungen wird die Werkstatt der Sigillaten — aufgrund eines Schlüsselnegativs — in Margum lokalisiert (GABLER, 1976, S. 34). Die Fundorte dieser Fundgruppe sind: Ljubljana (EMONA), Drnovo (DEVIODUNUM), Zagreb—Stenjevec, Sisak (SISCIA), Dalj (TEUTOBURGIUM), Novi Banovci (BURGENAE), Zemun (TAURUNUM), Beograd (SINGIDUNUM) und Dolnja Lomnica. Unter den Gefäßformen kommt der halbkugelige Typ mit leicht eingezogenem Rand keltischen Ursprungs häufig vor, ebenso die Varianten der Formen Drag 35—36 und Drag 37. Sie sind grau oder rot. Die Verzierungs-elemente sind in Streifen geordnet; die Reihe der Rosetten und Blätter wechselt sich manchmal mit der Zone von eingeritzten Zickzackmustern ab. Die Forscher datieren diese Gruppe in den Zeitabschnitt von der zweiten Hälfte des 1. Jahrhunderts u. Z. (GREGL 1981) bis in das 2. Jahrhundert (L. NAGY, Manuskript, S. 54, 57; BRUKNER 1981, S. 76). Sie ist also eine der frühesten Gruppen. Die Waren verbreiteten sich die Flüsse entlang, hauptsächlich in den Siedlungen längs der Sau.

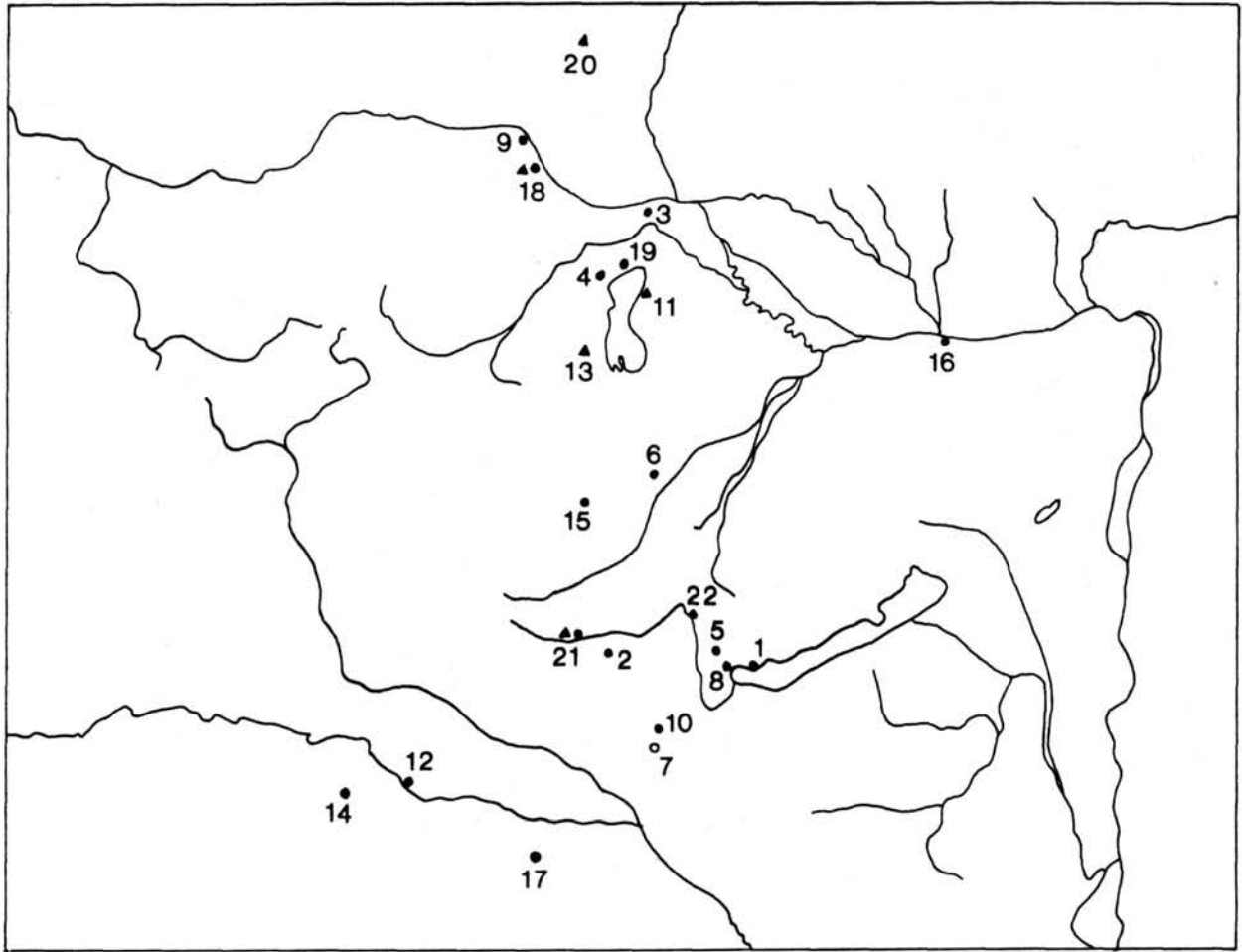
Die ostpannonische Gruppe war vor allem in Ostpannonien verbreitet. Die Fundorte sind: Aquincum, Gorsium und die Umgebung von Brigetio. Die Gruppe war aber auch in dem benachbarten Barbaricum vertreten, so z. B. in Slowakien (KOLNÍK 1958, S. 61—70; KREKOVIC 1982, S. 352—353) und auf dem Gebiet des heutigen Komitates Pest (MARÓTI 1985, S. 123—124, T. XV. 10—13). Die Werkstätten dieser Gruppe lagen überwiegend in Aquincum; aber auch die Werkstätten von Brigetio und Gorsium können dieser Gruppe zugeordnet werden. Für die Gruppe ist die Mannigfaltigkeit charakteristisch. Die frühesten Werkstätten fungierten wahrscheinlich schon am Ende des 1. Jahrhunderts u. Z. Sie könnten flache, auf der Innenseite mit 2 bis 4 Blattstempeln verzier-

te Schüsseln hergestellt haben (PÓCZY 1952, S. 103). Die Blütezeit der Gruppe kann an das Ende des 1. Jahrhunderts bzw. an den Anfang des 2. Jahrhunderts, also in die traianisch-hadrianische Zeit datiert werden (L. NAGY 1942, S. 257). Die Herstellung der gestempelten Gefäße setzte sich aber auch in dem 2. und 3. Jahrhundert fort (L. NAGY 1942, S. 627—636; PÓCZY 1952, S. 103; PÓCZY 1956, S. 73—136). Die früheren Exemplare sind grau und innen verziert, während die späteren, außen verzierte Stücke, Varianten der Form Drag 37 sind. Die spätesten Stücke sind rot.

Das Verbreitungsgebiet der westpannonischen Gruppe war Westpannonien selbst, das östliche Grenzgebiet des benachbarten Noricum, die westlichen Gebiete Südpannoniens — in erster Linie die Umgebung der Bernsteinstraße (Karte 2). Die Werkstätten dürften in Wien (VINDOBONA), Szombathely (SAVARIA), eventuell in Zalalövő (SALA) und Hosszúvölgy gearbeitet haben. Die Gruppe kann in zwei sich gut voneinander unterscheidende Teilgruppen geteilt werden. Die erste, frühe Gruppe wird von den Forschern an das Ende des 1. Jh.-s bzw. an den Anfang des 2. Jahrhunderts datiert (MÓCSY 1954, S. 187; GABLER 1977, S. 226—227). Ihre Vertreter sind im allgemeinen halbkugelige Schüsselformen mit niedrigem Standring keltischen Ursprungs, die innen durch charakteristische Blattabdrücke verziert sind (Abb. 3 1*—12*, 15*; Abb. 4 1*—3*, 6*—9; Abb. 5 1—9; Abb. 6 1—3, 7*—12; Abb. 7 1*—6*, 9; Abb. 8). Sie sind im allgemeinen grau. Die spätere Gruppe kann in das 3. Jahrhundert datiert werden (GABLER 1977, S. 228—229). Diese Keramik ist orangefarbig oder rot. Der Form nach können sie als Varianten des Typs Drag 37 mit höherer Wand und gebrochenem Profil betrachtet werden. Ihre äußere Seite wurde in einer Reihe oder in mehreren Reihen durch Rosetten, Blätter oder sonstige Figuren verziert (Abb. 3 13*—14*; Abb. 7 7, 8, 10). Zwischen den Reihen befindet sich oft eine Trennlinie (Abb. 4 4*—5*; Abb. 9 4; Abb. 10). Von den Fundorten der westpannonischen Gruppe kamen Exemplare ausschließlich des frühen Typs in den folgenden Siedlungen vor: Balatonyörök—Kövesmező (Kat. 1), Csonkahegyhát—Szentiván (Kat. 2), Dönnerskirchen (Kat. 4), Egregy (Kat. 5), Felsőpaty (Kat. 6), Keszthely, Felső Dobogó (Kat. 8), Klosterneuburg (Kat. 9), Magyarszerdahely (Kat. 10), Ptuj (Kat. 12), Spodnja Nova vas (Kat. 14), Szombathely (Kat. 15), Szőny (Kat. 16), Varaždinske Toplice (Kat. 17), Winden am See (Kat. 19), Zalaszentgrót (Kat. 22) und Deutsch Altenburg (Kat. 3). Fundmaterial frühen und späten Typs wurde in Wien (Kat. 18) und Zalalövő (Kat. 21) gefunden. In Podersdorf am See (Kat. 11), Sopron (Kat. 13) und Wurzhofen (Kat. 20) wurden nur späte Exemplare zutage gebracht.¹

1. kép: A pannoniai pecsételt edények nyugati (+),
keleti (●) és déli (○) csoportjának elterjedési terü-
lete

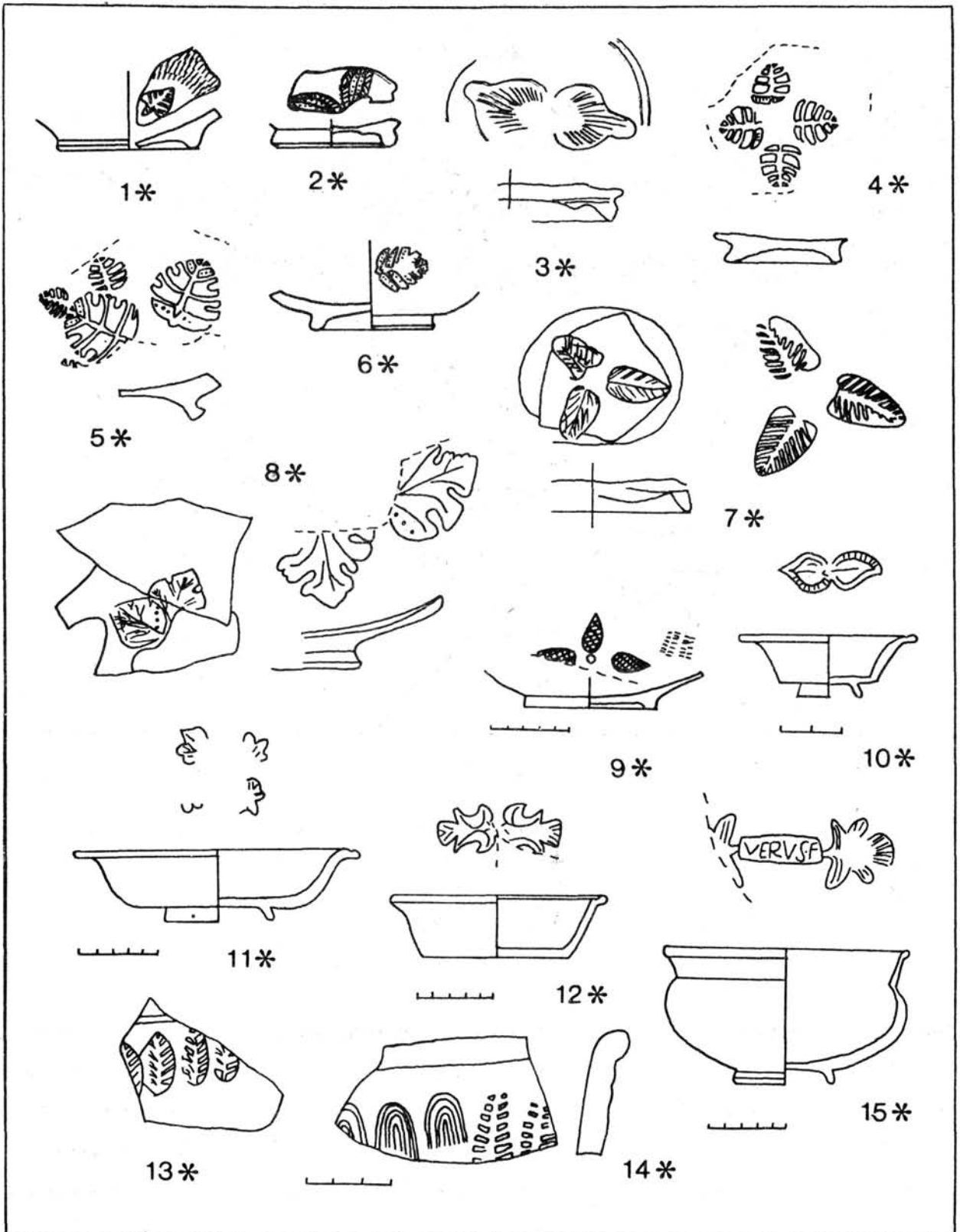
2. kép — lelőhelyek

● korai csoport

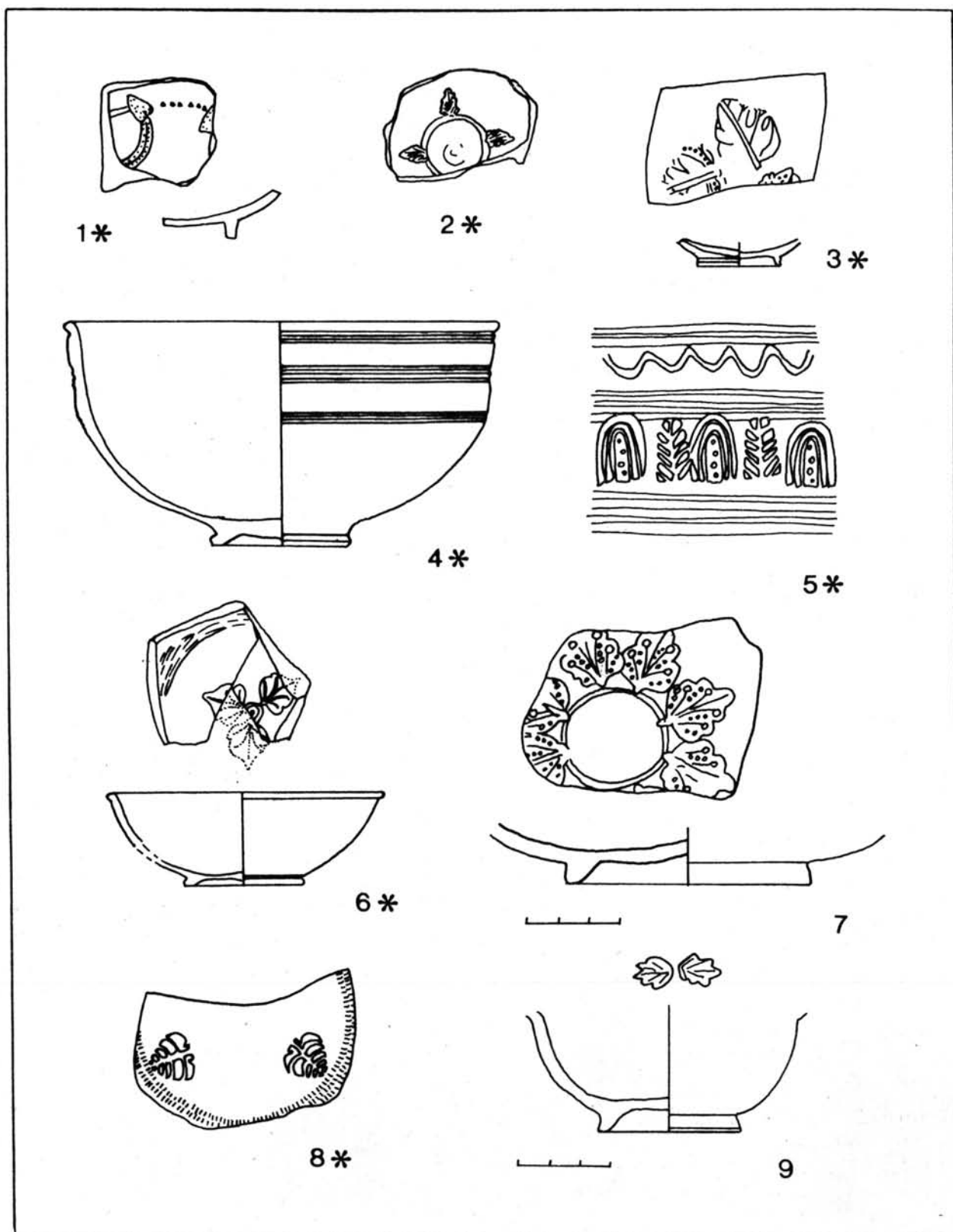
○ bizonytalan

▲ későbbi csoport

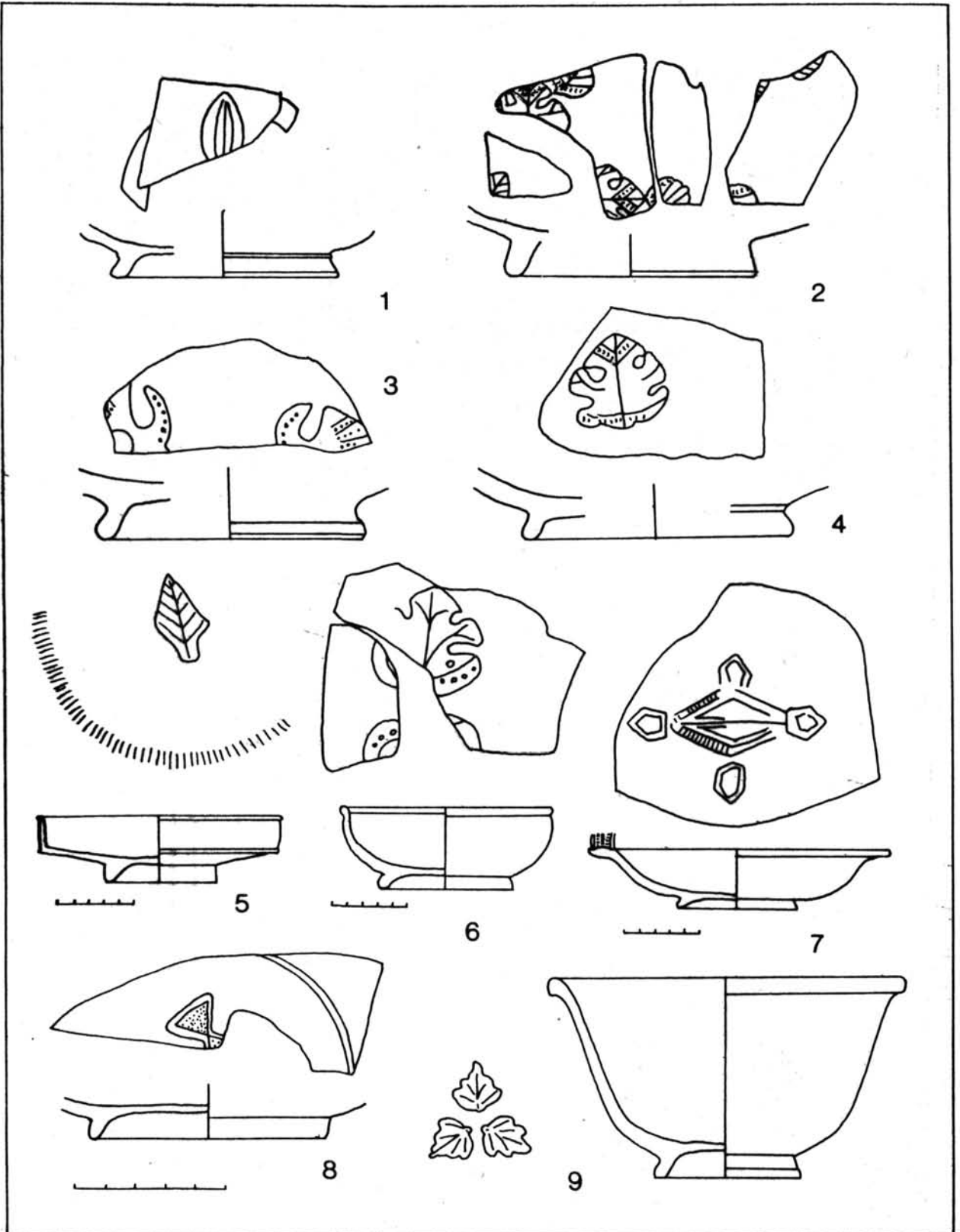
1. Balatonyörök—Kövesmező	9. Klosterneuburg (CANNABIACA)	17. Varaždinske Toplice
2. Csonkahegyhát—Szentiván	10. Magyarszerdahely	18. Wien (VINDOBONA)
3. Deutsch Altenburg (CARNUNTUM)	11. Podersdorf am See	19. Winden am See
4. Donnerskirchen	12. Ptuj (POETOVIO)	20. Wurzeshofen
5. Egregy (Hévíz)	13. Sopron (SCARBANTIA)	21. Zalalövő (SALLA)
6. Felsőpaty	14. Spodnja Nova vas	22. Zalaszentgrót
7. Hosszúvölgy	15. Szombathely (SAVARIA)	
8. Keszthely, Felső Dobogó	16. Szőny (BRIGETIO)	

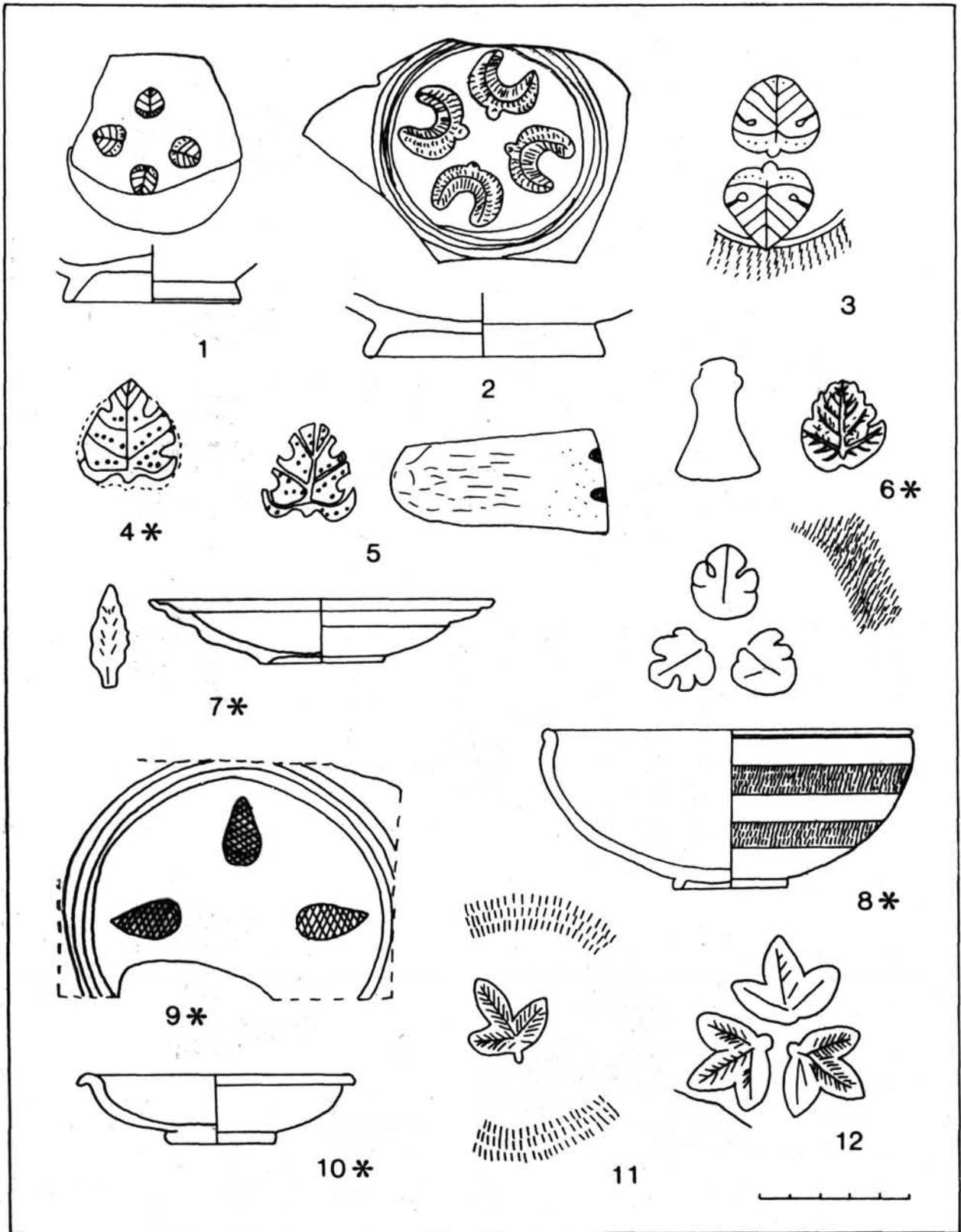
3. kép

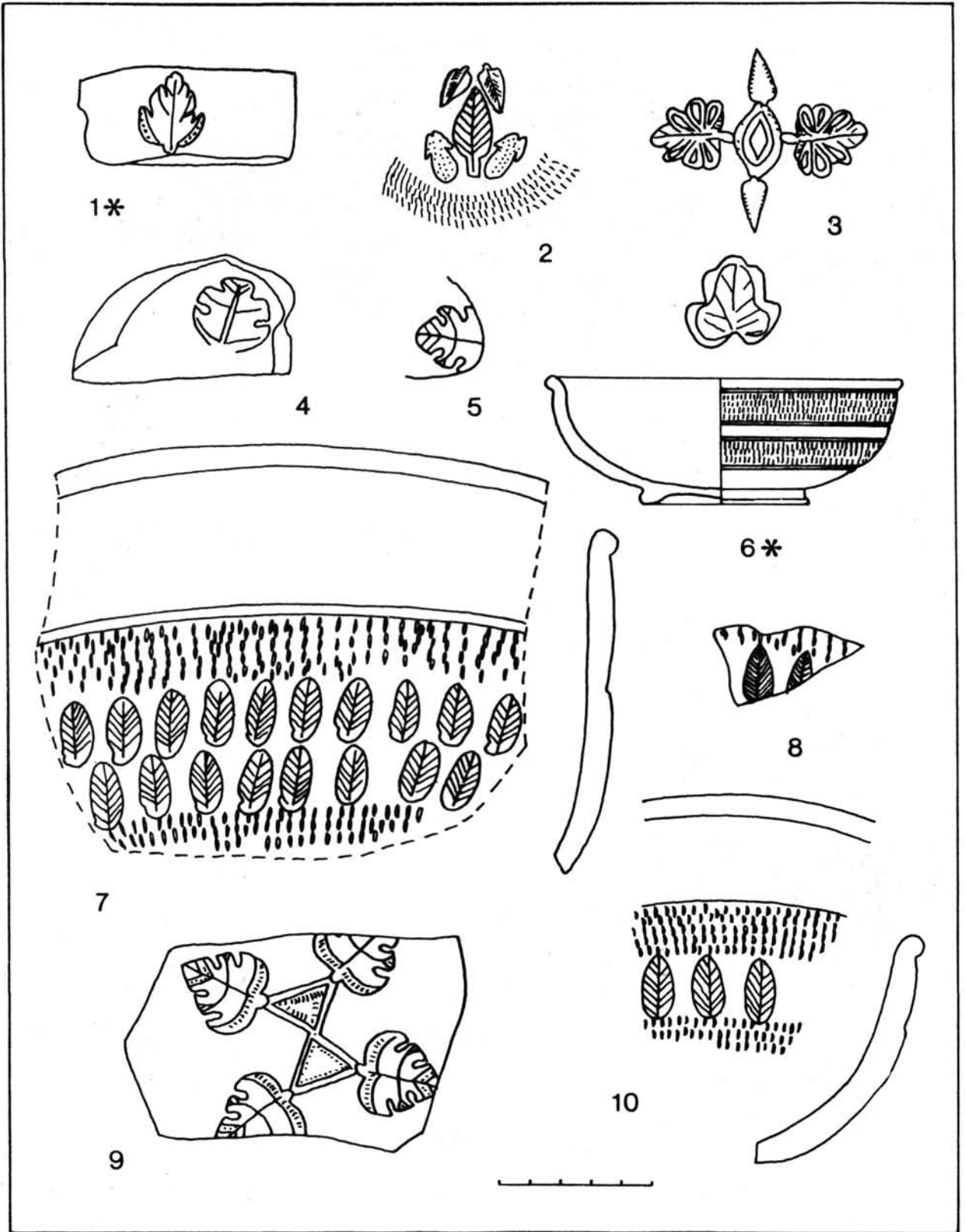
4. kép

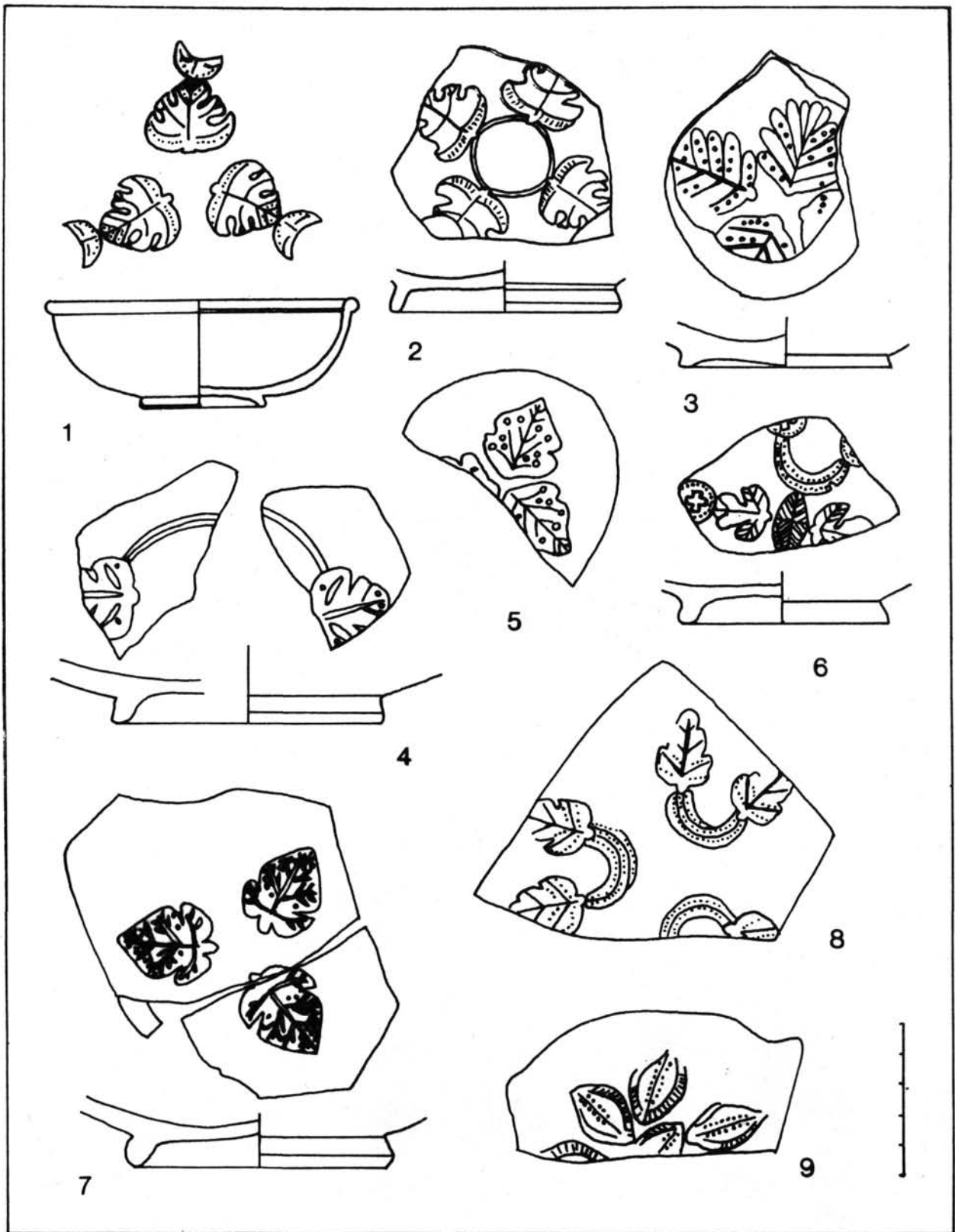
5. kép

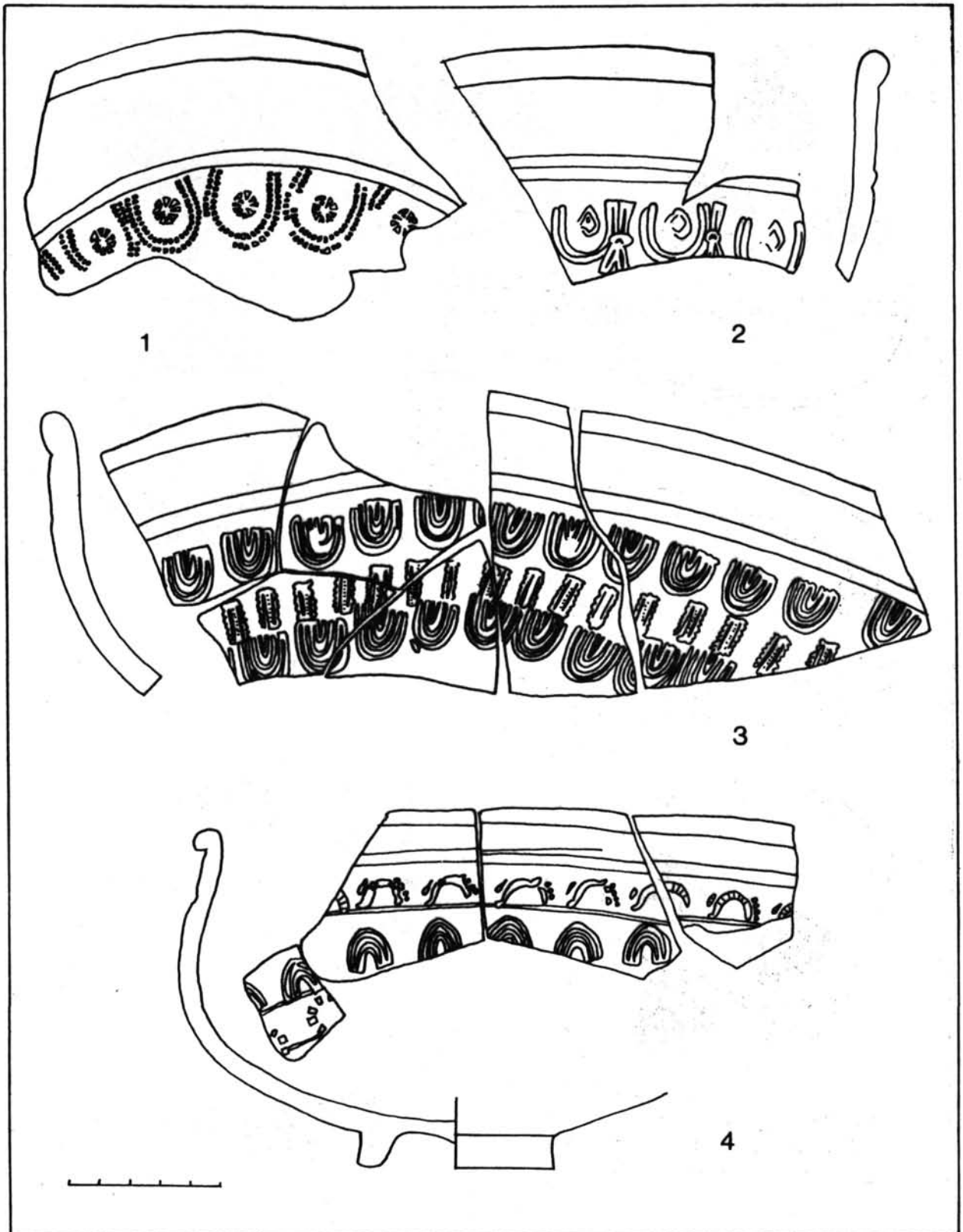
6. kép

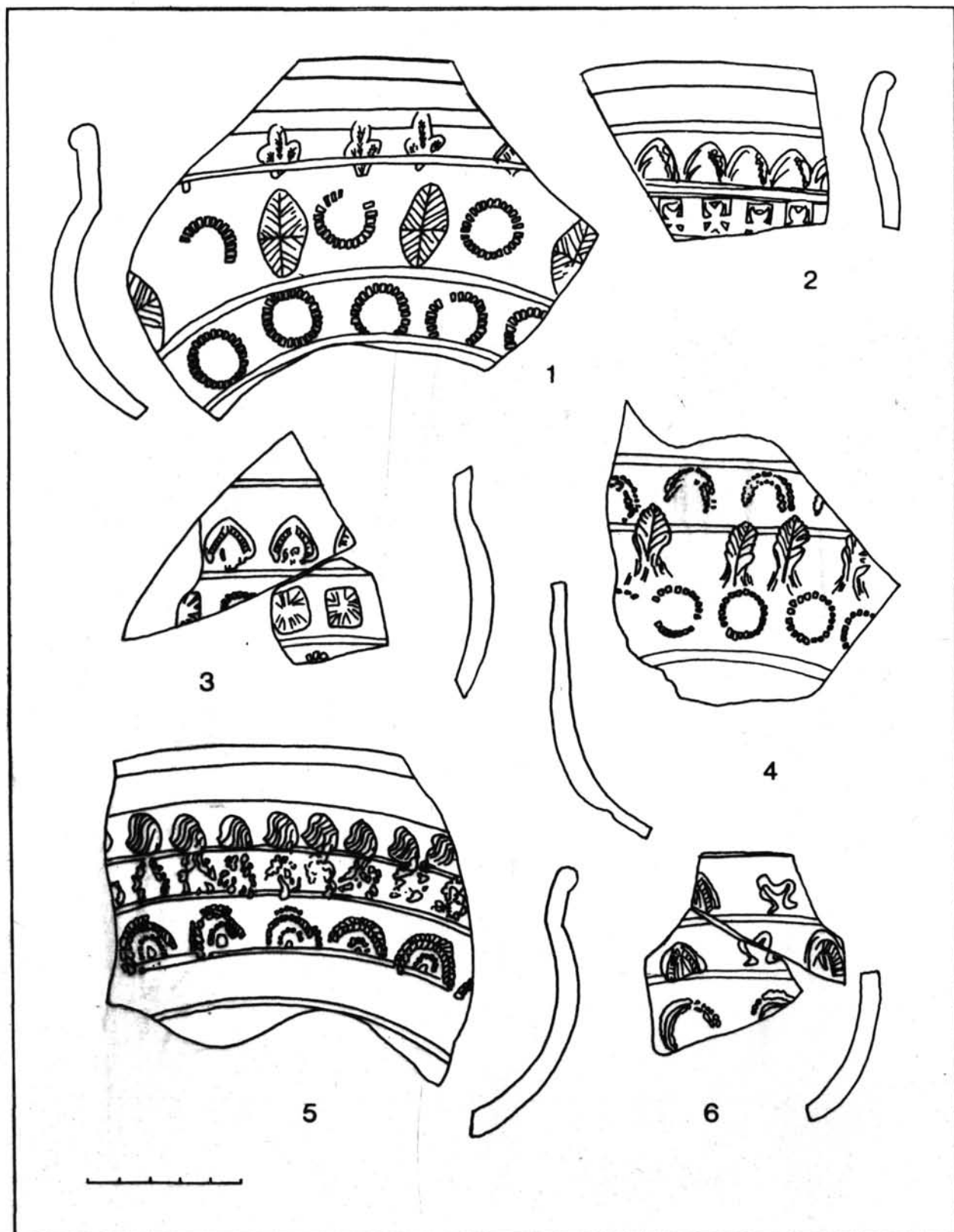
7. kép

8. kép

9. kép

10. kép

